

Overleven als dwangarbeider

1940-1945

- I - Een woord vooraf**
- II - Inleiding**
- III - Mei 1940 - De invasie van de Duitse Whermacht**
- IV - 1943 - Arbeids insatz Hamburg**
- V - Juli 1943 - Zware bombardementen op Hamburg**
- VI - Augustus 1943 - Donnerschwee AEL**
- VII - Osnabrück Arbeidslager**
- VIII - Oktober 1943 - Terug naar brandend Hamburg**
- IX - 1944 - Hamburg**
- X - 1945 - Vluchten naar vrijheid**
- XI - De draad weer oppakken**
- XII - Nawoord**
- XIII - Bijlage**

I - Een woord vooraf

Opa vertelt mij geregeld wat hij allemaal heeft meegemaakt tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hoe het verhaal compleet in elkaar zit wist ik niet, maar dat het soms om leven en dood ging was duidelijk. Als hij een deel van zijn verhaal vertelde, werd ik altijd al gegrepen door deze gebeurtenissen die we ons tegenwoordig niet meer kunnen voorstellen. En zo gaan er jaren voorbij waarbij je zelf gaat trouwen en een gezin gaat stichten. Op den duur raak je de details kwijt en weet je niet meer wat opa nou precies allemaal heeft meegemaakt. Ja, hij was een dwangarbeider en is een paar keer gevluht maar verder dan dat kom je niet.

Tijdens een verjaardag kwam zijn verhaal weer ter sprake. Opa vertelde weer een stuk van zijn oorlogsverhaal. En als hij dan eenmaal begint komt hij er nooit aan toe om het verhaal in zijn geheel te vertellen. Hij heeft eenvoudigweg teveel meegemaakt en dit is niet in één middag of avond te vertellen. Opa heeft zijn verhaal nooit vastgelegd op papier en dat is jammer. Als hij het zelf niet meer kan navertellen dan wordt het weer langzaam vergeten zonder dat we het aan onze kinderen

kunnen meegeven. Op de terugweg in de auto kreeg ik het idee. Als ik nou eens het voortouw neem om het oorlogsverhaal van opa te gaan beschrijven. Toen ik dit voorstel met opa besprak werd hij meteen enthousiast en zo zijn we die avond meteen begonnen. Vele ritjes naar Empel zijn er gereden en op deze gezellige avonden hebben we vele herinneringen teruggehaald. Ondanks het feit dat de gebeurtenissen zich zo'n 70 jaar geleden hebben afgespeeld wist opa zich het meeste nog zeer goed te

herinneren. Met name bepaalde gesprekken die een belangrijke rol hadden gespeeld kon hij soms nog letterlijk navertellen. Iedere avond kwamen er meer details naar boven. En zo kon ik langzaam de puzzel van de vele gebeurtenissen chronologisch in een verhaal gieten. Met hulp van bronnen op internet, boeken en mijn ouders heb ik zijn verhaal kunnen toetsen met o.a. verhalen van lotgenoten en gebeurtenissen die zich hebben afgespeeld in de Tweede Wereldoorlog. Ook de bombardementen in Hamburg zijn goed gedocumenteerd en komen geheel overeen met wat opa hier van heeft meegemaakt. Zijn verhaal heb ik zo natuurgetrouw en reëel mogelijk proberen vast te leggen. Het was fijn om dit voor mezelf en voor opa te kunnen doen.

Dit is het verhaal zoals opa Meelker het heeft verteld en beleefd. We gaan 70 jaar terug in de tijd.

Tom Meelker

II - Inleiding

Ik ben Jan Meelker en geboren op 3 oktober 1924 in Groningen. Mijn vader, Jan senior, was een weesjongen van eenvoudige komaf en werd boekbinder van beroep. Tijdens de mobilisatietijd van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) werd hij gedeeltelijk doof en kon daardoor moeilijk aan werk komen. Toch kon hij aan de slag als portier in het ziekenhuis waar alleen in de zomerperiode werk voor hem was. Dit is beter dan niets in een tijd met hoge werkloosheid. In de winter is hij daarom veel thuis en zorgt goed voor het gezin samen met mijn moeder Bougiena Klazina Park. Naast mijn 2 oudere zussen (Neel en Gé) heb ik nog één jongere zus Boukje, en drie jongere broers Reinder, Dick en Folkert. In 1938 is er een grote economische crisis gaande en dat merk je goed. Als er iets luxe te eten was, werd dit in kleine stukjes verdeeld over de hele familie. Alles wordt netjes gedeeld en moeder zorgt altijd dat er voldoende eten in huis was voor iedereen. Aan tafel waren er duidelijke regels. Je gedraagt je tijdens het eten en als je dat niet kan werd je persoonlijk door vader bij je nekvel gepakt om in een andere kamer te wachten tot de rest klaar was, dit uit respect voor moeder. Daarnaast was het gezellig thuis en was er voldoende ruimte om te lachen en lol te trappen.

Ik was 13,5 jaar toen ik van school af ging. Aanvullend op het lager onderwijs had ik nog een 7e en 8e leerjaar gehad en was nu klaar om te gaan werken. Er was immers geld nodig in het gezin.

Via mijn vader kon ik aan mijn eerste baantje beginnen als schoonmaker van dierenhokken in het ziekenhuis. Hier verdiende ik toch zo'n fl. 2,50 per week waarvan ik zelf 10 cent mocht houden als zakgeld. Dat was immers niet gek voor een 13 jarige. Na een dag werken zat ik op de avondschool omdat ik meer wilde kunnen bereiken in het leven. Toen ik mijn avondopleiding handelsrekenen en boekhouden (individueel vervolg onderwijs) had afgrond ben ik met mijn diploma op zak terecht gekomen bij een boekhandel.

Hier had ik de weledele taak om hoogstpersoonlijk boeken op zicht te bezorgen. Het hield niets anders in dan op de fiets een pakket boeken te bezorgen en deze te rouleren van de ene rijke familie naar de andere zodat zij een keuze konden maken tot het kopen van een boek. Al dat gesjouw was eigenlijk niets en toen ook de herfst zich aandeed had ik er zoveel genoeg van dat ik besloot om even een paar boeken verkeerd te bezorgen. Ach... heeft u die boeken al gehad... hoe kan dat nou. Is die Jan Meelker van zijn fiets gevallen? En na een paar sabotage acties mocht vader Meelker zich melden bij de baas om het nieuws te krijgen dan de kleine Jan niet geschikt was. Ondertussen had ik via een vriend een ingang kunnen regelen in de confectie industrie bij de Firma Grol. Zo kon ik mijn vader meteen vertellen dat ik zelf al een andere baan gevonden had. Zo ging ik op mijn 15e (1939) aan de slag als medewerker op de coupe (snij afdeling). Mooi werk, dat lag me een stuk beter. Ook waren hier veel betere carrière mogelijkheden in goede werkomstandigheden. Daarom besloot ik om een avondstudie te volgen, bij de kleermakers vakschool.

III - Mei 1940 - De invasie van de Duitse Whermacht

De NSB is de Nationaal Socialistische Beweging. Het is de enige partij in Nederland die de kant van de nazi's kiest. De NSB heeft eigen 'soldaten': de Weerafdeling (WA). Ze zien er met hun zwarte uniformen dreigend uit. Ze worden ook zwarthemden genoemd.

Uit dat pak!

In 1933 verbiedt de Nederlandse regering het dragen van een uniform. In 1935 dreigt een totaal verbod voor eigen legertjes. Daarom heft de NSB de WA op.

Blij met de Duitse inval

De Duitse inval in 1940 is voor de NSB en de WA een soort bevrijding. De democratie wordt afgeschaft, maar welke partij mag blijven bestaan? Juist, de NSB. De WA'ers mogen weer trots marcheren, met hun grote zwarte petten en glimmende laarzen.

Toen de Duitsers het land binnenvielen veranderde in eerste instantie niet zo heel veel. In de stad werd afweergeschut geplaatst en materieel binnengereden. Ook werden er vele barakken opgezet om de manschappen onder te brengen.

De firma Grol maakte voor de oorlog veel uniformen voor het Nederlandse leger. Toen de oorlog begon zijn alle legeruniformen en halffabricaten snel verwijderd uit angst voor de Duitsers. Er was immers ook geen Nederlands leger meer. Daarom schakelde het bedrijf snel naar het maken van kostuums die veelal door de Duitsers werden afgenomen.

In de praktijk had je meer last van de NSB'ers dan van de Duitsers. De NSB hadden de WA (een soort militaire politie) en zij marcheerden met marsliederen door de straten. Als je hen de rug toedraaide kreeg je een draai om je oren. In de stad hingen veel pamfletten en propaganda materiaal van de NSB en de Duitse oorlog. De spanning was groot en onderling werd er veel uitgedaagd. Zo ging ik 's avonds geregeld de straat op om een groep te vormen en vergeldingacties te organiseren. Dit ging van straat naar straat omdat er toen niet zoveel communicatiemiddelen waren als nu. Zo hing de NSB in de stad spandoeken op. Wij gingen deze spandoeken met latten en haken van de gevels afrukken om ze vervolgens in brand te steken. Zo ook hebben we geregeld banden lek gestoken op NSB bijeenkomsten. Dit was echt kwajongenswerk en het was erg spannend om te zorgen dat je niet opgepakt zou worden door de WA-ers. Als vergeldingsactie werden er geregeld razzia's georganiseerd in de stad door de NSB-ers en agenten. Op de markt in Groningen werden er straten afgezet om zo de tegenstanders op te pakken. Ik had het geluk dat ik snel en klein van stuk was. Zo ben ik altijd ontsnapt of werd ik geholpen door 'goede' agenten die ons naar een uitgaande weg wezen. Ze pakten de grote jongens eruit en die werden meteen naar de Gestapo gestuurd. Velen zijn toentertijd opgepakt en naar strafkampen gestuurd.

Zo hadden we een NSB jongen in de gaten die geregeld in zijn zwarte WA pak met kaplaarzen langs

het plantsoen liep. Met een groep jongens hebben we deze een keertje opgewacht, kort en klein geslagen en uitgekleeft en zijn spullen meegenomen. De volgende dag kwam de politie met motor en zijspan de straat in om de daders te zoeken. Degene die gepakt werden, zijn hard aangepakt en meegenomen om naar Duitsland gestuurd te worden. Ik weet gelukkig altijd de dans te ontspringen. Ik heb mijn vader en moeder nooit verteld wat er afspeelde op straat. Het was gewoon te gevaarlijk. Als een van je zussen per ongeluk op het werk te loslippig wordt had je zo het risico om verraden te worden. Je weet namelijk niet wie je kunt vertrouwen. In die tijd kwamen de levensmiddelen op de bon en waren producten in matige porties verkrijgbaar. Radio's, koper, fietsen en zelfs kerkklokken moesten ingeleverd worden. Degene die niet met het systeem van dictatuur eens waren, werden opgesloten, ter dood veroordeeld, of naar een concentratiekamp gestuurd.

IV - 1943 - Arbeids insatz Hamburg

Op 28 februari 1941 kondigde de rijkscommissaris Seyss-Inquart de verordening af "betreffende de verplichting tot het verrichten van diensten en de beperking ten aanzien van het veranderen van betrekking." Deze verordening, geheel in strijd met het volkenrecht, vormde de basis voor de arbeidsinzet in Nederland, de verplichte tewerkstelling in nazi-Duitsland en de bezette gebieden. Aanvankelijk vond deze plaats via de Nederlandse arbeidsbureaus die allerlei dwangmiddelen hadden om met name werklozen te ronselen. Nadat eind 1941 de Duitse kansen door geallieerde successen slechter werden, werd het beleid gewelddadiger. Bedrijven werden uitgekamd, jonge mannen jaargangsgewijs opgeroepen en tenslotte vonden razzia's en klopjachten plaats.

Inmiddels heb ik me aardig kunnen opwerken bij de firma Grol, zelfs tot assistent van de chef. Maar op 23 juni ben ik zelf de klos, en word als dwangarbeider te werkgesteld in het Duitse Rijk. Hieraan vooraf kreeg ik een dwangbevel thuis om me te melden voor de *Arbeitseinsatz*. Ik moest me melden in een brandweer kazerne en hier werd ik gekeurd door keuringsartsen. Daarna was het wachten op een oproep. En dan ga je denken ga ik onderduiken of niet. Via mijn vader had ik een mogelijkheid om onder te duiken bij een oom die aannemer was in Assen. Maar het risico was toch te groot want gaf je geen gehoor aan het dwangbevel dan pakte ze wel je vader of een ander familielid op. Daar werd ook hardop mee bedreigd. Ik had dus geen keus en in Nederland was tenslotte iedereen geregistreerd met naam en adres. Tevens dachten we dat de oorlog snel zou eindigen omdat we in de berichtgevingen via radio en kranten konden opmaken dat het slecht ging met het Duitse leger aan het oostfront. Dus misschien ben ik snel weer thuis. Ik hijs me netjes in een pak, met een koffer aan bagage en zwaai mijn ouders uit zonder te weten wat er op me af zou komen.

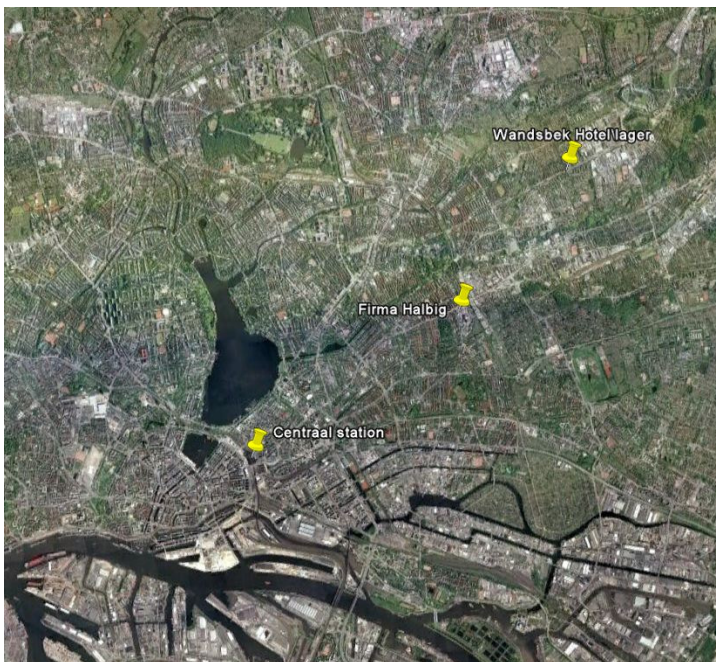
Dat het moeilijk zou gaan worden had ik me al voorgesteld, maar het is niet anders. Ik zit in een normaal treinstel maar die is wel bewaakt. En zo reis ik met vele lotgenoten naar Duitsland. Mijn eindbestemming was Berlijn en in de trein leer ik Piet Walthaus kennen die toevallig ook een kleermaker is. Nadat we de grens overgingen werd er in Bentheim van locomotief gewisseld en kwamen we de volgende ochtend in Bremen aan. Hier zagen we normale passagiers in een druk en rommelig station. In de drukte op het perron zag ik de kans om uit te stappen samen met Piet. Hier hebben we drie kwartier gestaan en rondgekeken hoe het erbij stond. Ik wist een beetje hoe de Duitse steden er politiek en cultureel bij stonden. Zo was Osnabrück een officieren stad en Hamburg was een meer socialistische stad en had dus een andere mentaliteit. München was de thuisstad van Hitler. De hoofdstad Berlijn is ook niet gunstig, daar wil ik echt niet heen. We zijn weer ingestapt en vertrokken naar het volgende station. Een uur later kwamen we aan in het drukke station van Hamburg.

Ik zeg tegen Piet "Kom op we pakken de koffers en stappen hier uit". Piet twijfelt maar ik zeg hem "Niks laten blijken en gewoon achter me aan lopen". We lopen van het perron af de stationshal in en zien hier een gang met bagage kluisjes staan. Mooie gelegenheid om onze bagage even te parkeren om minder opvallend te lijken. We zijn de stad ingegaan en kwamen ook hier erachter dat er geen controles waren. We hebben net zolang gewacht tot de trein was vertrokken en zijn toen onze spullen weer gaan halen. Aangekomen in Hamburg staan we zielsalleen als kleine jongens in een miljoenenstad. Onze mond valt open van wat we zien: Al dat verkeer en die tunnels, spoorbruggen en de ondergrondse. Ik denk "Hier kom ik nooit meer vandaan" maar ga dan toch logisch redeneren. Zo probeer ik via de treinbanen en ondergrondse plattegronden erachter te komen hoe de stad een beetje in elkaar zit.

Maar dit is toch echt iets anders dan Groningen. Uiteindelijk kom ik samen met Piet uit bij een *Arbeitsamt* en zijn we hier naar binnen gestapt. Ik beheerste de Duitse taal goed en kon ze vertellen dat we kleermakers zijn en een baan zoeken. Tot onze verbazing vroegen ze niet eens naar onze papieren of bestemming. We wachtten een half uurtje en zo kregen we een baan bij de kleermakerij. Zo gezegd, zo gedaan.

Uiteindelijk werden we opgehaald en gingen naar kleermakerij Halbig aan de Wandsbeker Chaussee. In de aangelegen wijk Wandsbek kregen we een slaapplek toegewezen in een hotel waarvan de danszaal was verbouwd tot een arbeidersonderkomen, bewaakt en wel. Iedereen had hier een bed en een metalen kast voor je spullen. Ook kregen we de papieren van onze tewerkstelling en daarmee

konden we relatief 'vrij' rondreizen in de stad. 'sAvonds mochten we niet weg, maar op zondag hadden we wel de mogelijkheid om de stad in te gaan. Ik had dus werk, onderdak en kreeg te eten. Zo worden de dagen gevuld. Bij de firma Halbig leren Piet en ik een Vlaamse vrouw kennen uit Antwerpen die hier ook werkte. Zij woonde privé in bij een Duits echtpaar. De man hiervan was krijgsgevangene en had huisarrest. Piet en ik gingen hier vaak zaterdag naartoe om wat mee te eten en de avond door te brengen. Ook probeer ik via brieven contact te houden met thuis zodat ze weten hoe het met me gaat.

V - Juli 1943 - Zware bombardementen op Hamburg

Ik was hier nog maar een paar weken toen eind juli Hamburg zwaar werd gebombardeerd. Op 24 juli komen we na het werk via de stadsbaan weer aan bij het hotel. Hier hebben we wat gegeten toen rond 19:30 uur het luchtalarm af ging. We zitten vlak in de buurt van een schuilkelder die ligt bij een school en een kerk. Samen met Piet loop ik hier naar toe samen met vele buurtbewoners. Via de radio geven ze de richting van de bommenwerpers aan en wanneer ze boven de stad uitkomen. We wachten nog even met het betreden van de schuilkelders totdat we de zogenaamde "Kerstbomen" zien vallen die de doelen afbakenen voor de bommenwerpers. Het gaat nu beginnen en we duiken snel de kelder in.

De kelder bestaat uit meerdere gangen waarin ongeveer 100 mensen zijn verdeeld. De bommen slaan in en we zien het licht knipperen en je voelt de trillingen van de inslagen. Het is zeer benauwend en wij draaien aan de hendel van het luchtventilator. Deze is verbonden met een lange pijp die uitkomt op een plantsoen en als jonge gasten moesten wij hier luchtdraaien om de ventilatie op gang te houden. In het begin houden de vrouwen zich nog bezig met hun kinderen maar als het er hard aan toe gaat slaat de stemming om. Van paniek beginnen ze te krabben aan de witte muren omdat ze eruit willen zonder zich nog te bekommeren om hun kinderen. De mensen willen eruit maar je zit totaal afgesloten. Dit moet ook om je te beschermen tegen de drukverschillen van de bominslagen. Maar dan opeens word het erger, veel erger. Er slaan bommen vlakbij in. We horen het branden om ons heen vanwege de gierende lucht die we horen. De temperatuur stijgt en het wordt nog benauwender dan het al is. Gelukkig blijft de ventilatie zorgen voor frisse lucht maar de bommen blijven inslaan. Als het wat rustiger lijkt wordt er soms voorzichtig bekeken of de deuren open kunnen, maar dit is onmogelijk. Er is zoveel hitte om ons heen dat eruit springen zelfmoord is. Iedereen zit muurvast en ik denk "hier kom ik nooit meer uit, dit is het einde". De mensen verspreiden zich zo goed mogelijk tegen de muren van de gangen om ruimte om je heen te krijgen en te kunnen ademen. Op een af andere manier weet ik me rustig te houden en beeld ik me soms een heilige voor zoals je ziet op heilige prentjes met een cirkel boven zijn hoofd. Heel vreemd, ik geloof niet, maar dit geeft me op een of andere manier wat rust en veiligheid. En zo kan ik toch in slaap vallen, vaak steunend of liggend op benen van vrouwen die om me heen zitten of liggen. De bombardementen worden in vlagen uitgevoerd maar het lijkt alsof ze blijven terugkomen. Bij een nieuwe golf van inslagen schrik ik weer wakker. En dan probeer ik de tijd een beetje door te komen door te ijsberen in de kleine ruimte die er is en lucht te draaien. Verder is er een geïmproviseerd toilet waar we onze behoeftes kunnen doen en er is een beetje water dat verdeeld moet worden. Veel heb je niet bij je omdat je snel moest vluchten, eten is er dus niet.

En dan, na ongeveer 3 dagen te hebben doorgebracht in de schuilkelder, worden we bevrijd. De deur gaat open en samen met Piet zoek ik zo snel mogelijk beschutting. Het lijkt alsof we in een film zitten. Ik ben in een andere wereld beland.

Wat ik om me heen zie is totale verwoesting en compleet brandende straten. Ik weet niet of het nu dag of nacht is want de lucht is pikkedonker van de rook. Overal liggen verbrande mensen of wat er nog van over is. Je ziet niets anders dan lijken op straat, dit is echt verschrikkelijk en ik lijk wel versteend. Ik moet mezelf ertoe dwingen om verder te gaan en druk noodzakelijk de lijken opzij om er toch door te kunnen. Op sommige plekken is het zo extreem dat we over een mat van lijken moeten lopen om verder te komen. Zoveel doden, dit is onmenselijk.

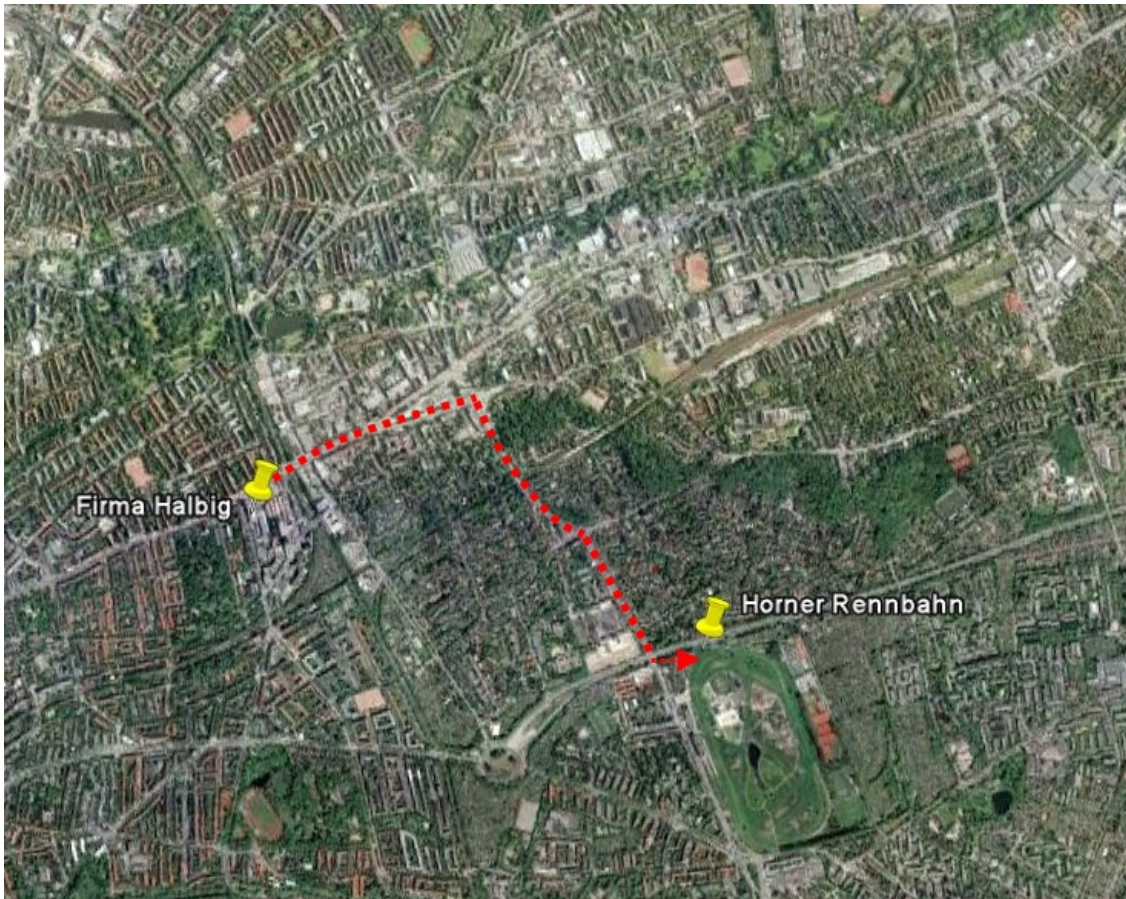

In de nacht van 24 juli vielen bijna honderdduizend brandbommen op de stad die een van de grootste vuurstormen veroorzaakte aangericht door Britse en Amerikaanse bommenwerpers. Bijna de complete stad Hamburg werd hierbij verwoest. In tegenstelling tot de Amerikanen gebruikten de Britten een tapijtbombardement-techniek. Hele steden werden opgedeeld in sectoren. Een eerste bommenlading bestond uit explosieve luchtmijnen die daken wegrukten en vensters lieten springen. Hierna volgden brandbommen en brisantbommen om alles in brand te steken. Door het ontbreken van daken ontstonden al gauw hele vuurstormen die zelfs leidde tot een vuurtornado van 500 meter hoogte. Dit alles was zo intens heet dat het zelfs de zuurstof uit de schuilkelders wegzoog. Door gebruik van bommen met een tijdsontsteking werd het bluswerk bemoeilijkt, daar men niet wist wanneer deze bommen zouden ontploffen.

Door deze techniek, en door goede weersomstandigheden (droge zomerlucht en warme temperaturen, in de nacht daalde de temperatuur niet onder de dertig graden) werd er in Hamburg een ware vuurstorm ontketend door ruim zevenhonderd bommenwerpers. Volgens officiële cijfers vielen er die nacht 18.474 doden. Het werkelijke aantal ligt waarschijnlijk hoger doordat niet alle lichamen geborgen konden worden. Door de intense hitte en de dagenlange brand restte van veel lichamen niet meer dan verkoalde beenderen en as.

Als eerste loop ik met Piet naar het hotel in Wandsbek om te zien of mijn spullen nog in veiligheid zijn. Helaas, de boel is platgebombardeerd en onze metalen kasten zijn veelal weggesmolten van hitte. Dan maar naar Halbig en kijken hoe het er hier bijstaat. Gelukkig staat hier het pand nog overeind maar het is wel beschadigd. In ruil voor meehelpen met opruimen en opknappen mogen we hier overnachten en krijgen we te eten. Die dagen gaat het luchtalarm nog geregeld af. Een aantal keren duik ik de schuilkelders in maar soms ben ik ook te laat. Als een deur van een schuilkelder eenmaal dicht is kom je er niet meer in. En dan is het snel een alternatief zoeken. Ik schat zelf in dat buurten rond industrie, spoorwegknooppunten, havens en de vliegtuigmotorenfabriek niet bepaald veilig zijn. Dit zijn maar al te grage doelwitten voor de geallieerden. En zo probeer ik zo goed als mogelijk een inschatting te maken welke plek nu het veiligste is om te schuilen.

Zo heb ik vaak een voorgevoel gehad dat het niet verstandig is om ergens te blijven of te overnachten. Om die reden ben ik vaak met Piet naar een paardenrenbaan (de Horner Rennbahn) gevlucht, die was gelegen in een gebied zonder industrie. Hier kropen we dan weg in de bosjes en brachten hier een aantal maal de nacht door. Piet was niet in staat om deze beslissingen te kunnen nemen en ik nam hem mee op sleeptouw.

Route van firma Halbig naar Horner Rennbahn zoals vandaag de dag te zien is vanuit de lucht.

Op een avond, eind juli, besluiten we weer om niet te blijven overnachten in de kleermakerij maar we gaan naar de Horner Rennbahn en kruipen hier onder de bosjes. Terugkomend na een nacht van bombardementen bleek dat ik een goede beslissing had genomen om niet in Wandsbek te blijven. Het stadsdeel is deze keer goed geraakt en van de kleermakerij is niets over! Weer liggen er stadsdelen vol met lijken. Toen ik dit voor het eerst zag was ik versteend maar nu begint dit het beeld van bombardementen te worden en ik moet erboven staan om mezelf te beschermen. Nu de kleermakerij plat lag zit er niets anders op dan te vluchten uit Hamburg zoals vele andere duizenden mensen die dakloos zijn geworden. Al mijn bezittingen zijn weg, het enige wat ik nog heb is de kleding die ik aan heb, mijn papieren en een portemonnee. Nog steeds is het moeilijk in te schatten of het nu dag of nacht is. Er komt nauwelijks zonlicht door de rookdekens heen die uit de stad omhoogkomen na de nachtelijke bombardementen. De fosfor uit de bommen is eigenlijk niet te blussen en blijft gewoon doorbranden. We lopen door brandende straten en op bepaalde plekken is

het zo heet dat zelfs het asfalt brandt. Er staan mensen in brand en je loopt achter elkaar in ganzenpas om van elkaar de vlammen te doven. Overal liggen lijken van dieren en mensen, verbrand of opengereten. Je wilt dit niet zien, maar we moeten er doorheen. Meerdere malen vraag ik mezelf af of ik dit ga overleven. Vaak heb ik hier afscheid genomen van mijn thuis, mijn broers en zussen. De afgelopen dagen zijn zo abnormaal, er is iedere keer weer iets onmenselijks wat we meemaken of zien. Wanneer doe je niet maar we praten wel op nuchtere manier met elkaar. "Kijk daar, wel een heel typisch paard, heeft maar 3 benen" of "Wij hebben weer geluk hé, wij kunnen nog een ijsje eten". Op een of andere manier kan ik erboven staan, Piet heeft er meer moeite mee. Maar nu wil ik echt weg, weg uit Hamburg en ik sleep Piet mee.

Het Bombardement op Hamburg, ook wel Operation Gomorrha genoemd, was het bombardement dat de Britten in de Tweede Wereldoorlog, op 24 juli 1943, uitvoerden op de Duitse stad Hamburg. Het offensief van 'Bomber' Harris duurde tot 3 augustus. In totaal vlogen 2353 zware bommenwerpers over de stad. Er viel ruim negenduizend ton brisant- en brandbommen. Met naar schatting 42.000 doden staat Hamburg op de eerste plaats in de top-tien van 'doden bij luchtaanvallen'. Dresden staat tweede, maar daar vielen de circa 35.000 à 40.000 doden in één nacht. In Hamburg was dit niet het geval; in de nacht van 29 op 30 juli vielen in de wijk Barmbek 10.000 doden. In totaal werden in Hamburg 277.000 woningen verwoest, de helft van alle woonruimte van de stad. De Britten spraken in hun oorlogspropaganda van het "Hamburgiseren" van Duitse steden.

Gelukkig zijn we met zijn tweeën en zo slepen we elkaar door een brandend Hamburg heen en zelfs via een brandende Elbebrug de rivier over. We lopen en lopen, hoe lang kan ik moeilijk zeggen. Ik heb zo'n enorme dorst dat ik iets moet drinken. Ik haal water uit een plas of stroompje waarbij ik mijn sok of zakdoek als filter gebruik om geen rotzooi binnen te krijgen. Piet wilde hier eerst niet aan, maar drinken moet je, wil je overleven. En dorst dat hadden we. We lopen door de buitenwijken van Hamburg en de mensen verspreiden zich langzaam. Mogelijk hebben ze hier ergens familie of vrienden maar wij hebben niets en we weten ook niet waar we heen moeten. Her en der zijn er mensen die de vluchtelingen helpen. Zo krijgen we bij een huis waar we toevallig langslopen een geroosterde aardappel aangeboden. Dit kunnen we goed gebruiken na een dag zonder eten. We lopen door, en eenmaal in buitengebied overnachten we in een schuttersputje aan de rand van een weg. De dag erna gaan we weer lopen, zonder te weten waar we heengaan. We lopen over landwegen langs weilanden en door bossen tot we op een gegeven moment een bovenleiding van een spoorlijn opmerken. We besluiten om deze te gaan volgen. Uiteindelijk zal dit ons bij een station moeten brengen. En dan komen we na een aantal dagen lopen uit bij een dorp met een station Bentheim. We hebben nog wat geld en zien kans om de boemeltrein naar Bremen te nemen.

"Zou het ons lukken om naar Nederland te reizen?", vragen wij ons af. Je kunt in ieder geval duidelijk zien en ruiken waar we vandaan komen. Deze rooklucht kun je van 5 meter afstand ruiken. We komen in Bremen aan en eenmaal uit de trein worden we meteen opgemerkt. Een controleur pikt ons uit de rij met mensen die het perron willen verlaten, en we moeten meekomen. Opmerkelijk genoeg spreken ze gewoon Nederlands, de verraders.

Zij nemen ons mee naar een café in het centrum van Bremen en we moeten plaatsnemen tussen andere vluchtelingen. Door Duitsers worden bepaalde vaklieden gezocht. Ze beloofden je van alles. Er zijn mensen die op een uitnodiging ingaan en meegaan die je daarna niet meer terug zag. Ik had het er niet op en voel de drang om te vluchten.

Het is inmiddels augustus 1943 en het is prachtig weer, lekker warm. De ramen staan wijd open in het café. Het was een typisch vakhuis met brede lage vensterramen. Ik zei tegen Piet "We moeten hier weer weg". Ik geef Piet een seintje en ik spring het raam uit. Piet volgt direct maar we worden snel opgemerkt en een achtervolging wordt ingezet. Ik kan niet zien wie het zijn maar we horen ze achter ons aankomen. Ik hoor hun hakken klapperen op de stenen. En maar rennen als een gek, de adrenaline gierde door ons lijf. Bremen had vele smalle binnenstraatjes en we kregen het voor elkaar om ze hier af te schudden. Onbegrijpelijk dat ik dit nog kan na dagen zonder goed eten en drinken. Dit was op het nippertje, maar we moesten niet langer in deze stad blijven. Het risico was te groot om weer opgepakt te worden en in onze papieren stond nog steeds vermeld dat we te werkgesteld waren in Berlijn. Ik was bang dat we anders naar een concentratie kamp gestuurd zouden worden. We liepen weer terug naar het station. De trein gepakt richting Bentheim/NieuweSchans zoals we ook heen zijn gegaan. Hier zitten heel veel Nederlanders die als grensarbeiders terug mochten naar Nederland. We raken aan de praat met een aantal kerels en het is best gezellig. Ik hoor het ze nog zeggen "Er is hier geen controle dus ga lekker met ons mee". En zo gaan we in goed gezelschap, richting Nederland. Maar dat was maar voor korte duur....

VI - Augustus 1943 - Donnerschwee AEL

Bij een station vlak voor de Nederlands grens bij Nieuwe Schans gebeurt het... controle van de *Reichspolizei*. We lopen nog steeds rond met onze stinkende kleren, dus ook hier vallen we op. Onze papieren worden bekeken en we moeten mee. Tijdens de controle zijn er nog meer vluchtelingen opgepikt en zo worden Piet en ik met nog een aantal mensen opgesloten. Het duurt niet lang voordat we op transport worden gezet naar Donnerschwee in Oldenburg. We komen 's avonds laat aan in een *ArbeitsErziehungslager* (AEL) en ik voel al aan dat dit geen pretje gaat worden. Dit kamp is zwaar bewaakt en omheind met hekken en prikkeldraad. Bij aankomst moet iedereen zich ontkleden, je werd kaalgeschoren en kreeg een ongedierte behandeling. Daarna mocht ik uit een stapel totden wat uitzoeken om aan te doen en je kreeg een dun dekentje. Mijn eigen kleding krijg ik niet terug. De barakken waar we in terecht komen zijn simpel van opzet en het stikt hier van de wandluizen en ander ongedierte. Het is zo erg, de luizen zitten zelfs in mijn bed. Verder zijn er granieten wasbakken waar we ons kunnen wassen. We hebben dagen niet gegeten en hebben enorme honger. Maar helaas komen we erachter dat het hier niet veel beter wordt; tweemaal daags krijg je te eten, 's ochtends één plak brood en in de avond nog zo'n plakje brood en een beker waterkoolsoep. Nou ja, soep kun je het eigenlijk niet noemen, zo magertjes. Bij het ophalen van het eten moest je netjes over een witte streep lopen, deed je dit niet, of liet je iets vallen dan was je eten voor de honden. Zo werd de soep uit je handen geslagen als je maar iets durfde te morsen of bevelen niet gehoorzaamde. De bewakers waren echte rotzakken en gunde niemand iets. Je kunt niet spreken van een opvoedkamp want je wordt iedere dag systematisch gekleineerd en uitgehongerd. De rest van de dag deed je niet veel dan wat met elkaar praten en je weer melden voor het volgende appèl. Voor het slapen ging ik de kleren die ik aanhad wassen. Gelukkig was er zeep en krijgen we mondjesmaat wasmiddel. Zo konden die 's nachts drogen zodat ik ze de volgende dag weer enigszins schoon kon aantrekken. Slapen deed ik dan naakt. Het slapen valt echter niet mee tussen de luizen en de honger die je hebt. Ook hiervoor had ik een truc bedacht. Ik haalde een schoenveter uit mijn schoenen en stopte die in mijn mond. Dan ging ik dromen dat ik een heerlijk kippetje aan het verschalken was die net uit de oven was gekomen. In mijn droom is mijn maag weer heerlijk vol en zo probeer ik het gevoel van honger te onderdrukken om goed te kunnen slapen.

Na een paar weken moest ik me melden samen met Piet. We lopen een nette gezellige kamer binnen met volop eten en drinken op de tafel. We namen plaats tegenover een paar Nederlands sprekende participanten voor de Duitsers, Gestapo dus. Het was een intimiderend gesprek waarbij ze ons een aanbod wilde aansmeren. Het is heel eenvoudig, je tekent hier voor de Waffen-SS en wij zorgen dat jullie goed terecht komen. Jullie mogen meteen het eten en drinken dat voor je staat tot je nemen. We bieden je een huis aan, een pak en je mag direct naar huis voor een vakantie. Daar zit je dan met niks in je handen en na dagen van honger leiden. Je voelt je gekleineerd maar ik peinsde er niet over om te tekenen, dit was een doodvonnis. Ook Piet gaf gelukkig niet toe en zo keerde we weer terug naar onze barakken.

In de omgeving waren ook vele grensarbeiders te werk gesteld. Deze Nederlanders maakten wandelingen naast ons kamp en zo konden we minimale boodschappen uitwisselen. Je schreef een boodschap op papier en je gooit dit als een propje door de omheining naar iemand. En zo werd er een simpel communicatie systeem opgezet en kon je in contact komen met elkaar. Zo had Piet het geluk dat hij zijn broer aantrof als grensarbeider. Via de baas van zijn broer kreeg hij het voor elkaar om het strafkamp uit te komen. En zo was mijn maatje Piet ineens verdwenen... en ik bleef achter. Al die tijd heb ik Piet door de meest afschuwelijke gebeurtenissen heen meegesleept en nu had Piet de kans om iets voor mij te betekenen. Maar ik blijf alleen achter met de vraag waarom hij ook niet mij uit dit strafkamp had kunnen halen. Hij heeft niet eens afscheid genomen en dat deed pijn. Vanaf nu alleen verder en proberen te overleven. Het duurde ongeveer 5 weken toen ik naar een werkkamp werd gestuurd in Osnabrück.

Als men de vele verhalen van ex-AEL-gevangenen en naoorlogse verklaringen van kampbewakers en andere getuigen hoort of leest, is het wel duidelijk. Men had er niet meer dan twee maanden voor nodig om tot vel over heen gereduceerd te worden. Het was niet ongebruikelijk om in die tijd zo'n 20 kilo af te vallen. Een typisch rantsoen bestond uit twee boterhammen en een halve liter koolsoep per dag en soms een kroes koffie. Ziekenverzorging was afwezig of zo minimaal dat het niets betekende. Zieken stierven ter plaatse zonder medische hulp ontvangen te hebben. Aframmelingen met houten of rubber knuppels was een dagelijks gebeuren, zelfs voor de kleinste kleinigheden. Een Nederlander die zo'n aframmeling onderging, had de littekens nog op z'n rug toen hij twee maanden later bij een dokter kwam die hem het advies gaf te zorgen niet weer in een strafkamp terecht te komen, omdat hij dit dan niet zou overleven. Doodvonnissen werden op soortgelijke methode uitgevoerd, dat wil zeggen, gevangenen werden letterlijk doodgeslagen. Ook ophangen of de kogel waren gebruikelijke methoden voor het uitvoeren van de doodstraf, waarbij de andere gevangenen dan moesten toezien om er de schrik in te jagen. Het is geen wonder dat, ondanks de betrekkelijk korte gevangenschapduur, in de meeste kampen 10-25% van alle gevangenen omkwamen.

Hygiëne was jammerlijk: gevangenen zaten van onder tot boven onder luizen, een van de ergste kwalen die men kan ondergaan, dag in, dag uit; wasgelegenheden waren altijd onvoldoende. In sommige kampen waren douches onbekend. Veelal droegen de gevangenen dezelfde onder- en bovenkleding gedurende hun gehele gevangenschapstijd, zonder de gelegenheid te hebben deze te wassen. De omstandigheden waren zo afschrikwekkend dat een gevangene later schreef: "Toen ik in Kiel zag dat er 3 kameraden opgehangen werden, heb ik wel gedacht: 'ik wou dat ik daar hing!' Ik heb er vaak verlangd te sterven." Voor de komst van de geallieerden werden documenten in de meeste kampen grotendeels vernietigd, zodat het niet mogelijk is nauwkeurig na te gaan hoeveel gevangenen in elk van de meer dan 100 AEL omgekomen zijn. Voor sommige kampen zijn deze getallen bekend uit de registers van begraafplaatsen of gemeentelijke registers.

VII - Osnabrück Arbeidslager

Aangekomen in Osnabrück kwam ik terecht in een 'Arbeidslager' waar ik de rest van mijn straf moet gaan uitzitten. Na jou, uitzitten kun je het niet echt noemen. Fatsoenlijke kleding krijg ik hier ook niet. Ik loop nog steeds rond in dezelfde vodden die ik kreeg in Donnerschwee. Ik heb niet eens fatsoenlijke schoenen meer maar gewoon wat doeken die ik om mijn voeten draai. Ik moet gaan werken in een kuil in een plantsoen ergens in Osnabrück. Zonder enige bescherming of helm word je via een kabel naar beneden geleid, zo'n 15 meter diep. Het was de bedoeling om met een luchtbeitel de lagen stenen weg te slaan. De werkomstandigheden waren zwaar en onveilig. Via een kabel werden de brokstukken omhoog getakeld. Het gebeurde zo nu en dan dat deze kabel brak en de brokstukken naar beneden donderden. Ik heb gelukkig niemand zien omkomen maar het was echt levensgevaarlijk werk. Zo nu en dan werd er door vrouwen uit de wijk brood het gat in gegooid, net zoals in een leeuwenkooi. Gelukkig, er zijn toch nog goede mensen in deze oorlog. Zo krijgen we toch nog wat te eten om onze honger te stillen. Ook was er een poelier die het werk een beetje moest verdelen in de groep. Hij maakte soms een vuurtje om zijn worsten te braden en daar mochten we soms ook wel onze aardappelen in roosteren. Hulp aan dwangarbeiders was echter niet geheel zonder risico's. Deze mensen riskeerden namelijk ook gevangenisstraf als ze hierop betrappt werden. De Gestapo had Duitsland en zijn burgers in een houdgreep en iedereen diende zich te schikken naar de dictatuur. Wat we overdag aan het bouwen zijn weet ik niet precies. Misschien een schuilkelder of ondergrondse bunker. Waar ik al die tijd de kracht vandaan heb gehaald om dit werk vol te houden, met minimaal eten, weet ik niet. Maar het was simpelweg overleven. We werkten van 's ochtends vroeg tot aan het begin van de avond met weinig pauzes. Het gezelschap was zeer gevarieerd; Russen, Italianen, Belgen en zelfs Duitsers die hier ook een straf moesten uitzitten.

Zo kom ik op een avond weer terug in het lager en zie ik daar ineens Roelof Krikken zitten, de man van mijn zus Gé. Wat bleek, Roelof had ook een dwangbevel gekregen maar hij was ondergedoken geweest. Uiteindelijk werd dit hem te benauwd en is hij zelfstandig naar Osnabrück gereisd en heeft hij zich gemeld voor werk. Hij wist vanuit een brief die ik naar mijn ouders had gestuurd dat ik hier zat. Heel merkwaardig, maar hij kon mij goed gebruiken als aanknopingspunt zodat hij toch een vertrouwd iemand in de buurt had. Roelof moest werken ergens in de bosbouw en in de avond kom ik hem weer in het lager tegen.

Op een dag kreeg ik het bericht dat ik mag vertrekken. Ik moet me klaarmaken voor een vertrek naar Hamburg. Gelukkig hebben ze ook hier niet gevraagd naar mijn andere papieren dan mijn identiteitspas. Ik zou eigenlijk in Berlijn moeten zijn. Waarom ze mij weer naar Hamburg sturen weet ik niet, maar waarschijnlijk omdat ik hier vandaan ben gekomen. Maar goed, dit liever dan een andere stad en oh wat ben ik blij dat ik hier weg mag. Hier ben ik bekend en de bevolking kan ik meer vertrouwen. Hamburg is net als Rotterdam, een grote stad met havens en veel industrie. Een stad met veel werkluï. Het waren dan ook mensen met een andere mentaliteit dan uit steden met veel militairen, zoals Osnabrück.

VIII - Oktober 1943 - Terug naar brandend Hamburg

Zo werd ik begin oktober weer naar Hamburg getransporteerd en ondergebracht in een lager "Am Funkturm" ten zuid oosten van Hamburg nabij het station Billwerder-Moorfleet. In dit lager zaten ongeveer 1100 man met diverse nationaliteiten en hier moest ik me melden. Nog steeds was ik bang dat ze ooit mijn hoofdbestemming doorkrijgen. Bij iedere controle was ik doodsbenauwd om betrapt te worden. De Duitsers zijn erg punctueel en er wordt weinig aan twijfel overgelaten.

Maar het geluk staat blijkbaar aan mijn zijde. Ik krijg het voor elkaar om in Hamburg weer een nieuwe start te maken door eigen initiatief te nemen. Je moet zelf weer werk zien te vinden om geld te verdienen om te kunnen eten. Er is verder niemand die je hiermee helpt of begeleidt, je moet jezelf zien te redden en dat doe ik ook het liefst, zelf de touwtjes in handen houden. Je neemt de opties door als 19 jarige jonge gast. In Hamburg zat een loket van de DAF (Deutsche Arbeits Front) met een Nederlands afdeling. Dit was eigenlijk een nazi organisatie maar ik nam het risico om mij hier te melden. Ik had immers helemaal niks, zelfs geen fatsoenlijke schoenen. Ik had gewoon wat lappen om mijn voeten gebonden en daar liep ik op rond. Ik kon hier nieuwe kleren en schoenen kopen en een regeling treffen om dit terug te betalen. Dit is het eerste wat ik deed, zo kwam ik eindelijk van mij oude vodden af die ik sinds Donnerschwee droeg. Mijn kansen zijn gewoon beter als je er netjes en verzorgd uitziet, aan dat principe houd ik me vast.

Via het Arbeitsamt kon ik weer gaan werken in de textiel, bij de firma van Paul Werner in de ABC-strasse. Paul Werner betaalde mee in mijn onderkomen, dit was allemaal volgens opgestelde regels en bijbehorende papieren afgehandeld. Ik kreeg de papieren voor mijn werkadres en slaapplaats. Dat was weer een hele geruststelling vanwege de angst om alsnog naar Berlijn gestuurd te worden. Ik mocht aan de slag bij de coupe (snij) afdeling in de kleermakerij met 4 andere mannen, voornamelijk Italianen. De Italianen waren zogenaamde "Badoglio's", Italiaanse krijgsgevangenen die ook gedwongen aan het werk werden gezet.

Er waren nog een aantal mannen en ongeveer 195 vrouwen in het bedrijf. Ik ben merkwaardig de meest jongste en fitste medewerker in het bedrijf. De mannen die er werkten waren ouder, invalide of afgekeurd. In heel Hamburg was het namelijk slecht gesteld met het aantal jonge, fitte, mannen. Deze werden allemaal ingezet als militair en zo bleven de vrouwen, ouderen, gewonde en invalide mensen achter. Ook liep hier Herr Smidt rond, een zogenaamde *beauftragter* (een bewindsvoerder) die de boel controleerde voor de Nazi's. Zelfs de directeur Paul Werner had geen vrijheid en wordt door hem gecontroleerd. Overigens loopt er binnen ieder bedrijf dit soort figuren rond die het Nazi regime streng naleven. Herr Smidt was praktisch iedere dag aanwezig en doet zijn controle rondjes door het bedrijf.

Ik kon goed opschieten met Herr Peeters. Hij miste één been en zat op een kruk zijn werk te doen op de pers afdeling. Dit was een gezellige vent en, in het geheim, een anti Nazi. Hij durfde thuis niets te vertellen over zijn gedachten over de oorlog en de Nazi's. Bang om verraden te worden door zijn

kinderen, die mogelijk dingen doorvertellen op school. Alles wordt namelijk strak in de gaten gehouden en ook Duitsers worden naar strafkampen gestuurd als ze de regels niet naleven. Vaak kreeg ik van hem tijdens de lunch een stuk van zijn brood net zoals een baasje zijn hond een restje geeft. Op de coupe afdeling was er Herr Alias waar ik goed mee kon samenwerken.

En zo reisde ik iedere dag met de trein van het lager naar de firma Werner heen en weer. In het lager leer ik mijn slapie Wim Wijnmalen beter kennen. Wim werkte in een ander deel van de stad bij een parachute makerij. Hij kwam uit Delft en was gescheiden van zijn vrouw. Wim was hier met een reden. Zijn vrouw ging vreemd met een Duitse officier en hij kwam hier op een dag zelf achter. Gefrustreerd over het voorval heeft hij zich vrijwillig gemeld om te gaan werken in Duitsland. "Elk wijf dat ik hier naaien kan die naai ik. Ik zal ze terugpakken" zo vertelde hij mij.

Met opschrift aan de achterzijde: Hamburg, 5 dec '43. Van l n r, Bovenste rij: Jan Engelsman (Krootje wel), Wim Wijnmalen (Dikke Willem, mijn kameraad) Kees Roerink (Stink nek), Dirk Tombal (Stille gek). Onderste rij: Julian Dreves (Landru, Fransman), Jan Meelker (De zingende dwaas), Willem Mulder. Genomen voor "De zoete inval" Deze foto is voor mijn lieve ouders, zussen en broers.

De dagen gaan voorbij en ik weet mijn draai te vinden binnen de kleermakerij. Ik spreek de Duitse taal goed en leer zo de Duitsers beter kennen. Op de werkvloer is het gezellig en er staat altijd muziek aan. Daarom loop ik ook vaak zingend in het lager rond waardoor ik mijn bijnaam 'De Zingende dwaas' kreeg van mijn kameraden. Nadat ik weer terug kwam in Hamburg heb ik weer wat correspondentie met mijn ouders kunnen voeren. Ze schreven een keer terug dat ze mij diverse keren hadden gezocht bij het station in Groningen omdat daar vaak arbeiders met verlof terugkeerden uit Duitsland. Ik kan ze niets melden van wat ik allemaal had meegemaakt maar ik vertel ze dat het goed gaat. Ik moet voorzichtig zijn met wat ik precies schrijf omdat post wordt gecontroleerd en gecensureerd. Je kon bijvoorbeeld niets schrijven over de bombardementen want dit soort berichten werden eruit gehaald. Toch was er een manier om de controles te omzeilen. Op het lager waren ook getrouwde mannen die af en toe met verlof mogen naar Nederland. Via deze mannen konden we post meegeven en zo kwam er ook weer post terug. Ik kreeg van thuis pakketjes met levensmiddelen en ook geregeld post en pakketjes van Matthy Kraster uit Hoogezand. Zij had ook bij Grol gewerkt en die vond mij wel leuk. Ik was voor de oorlog geregeld met haar naar de bioscoop geweest maar het was nooit echt iets geworden. De brieven begonnen eerst met beste Jan en later werd het Lieve Jan en zelfs schatje...

Ze kwam ook wel eens bij mijn ouders thuis om spullen af te geven voor een pakketje. Ik kreeg bijvoorbeeld bruine bonen opgestuurd. Dit was echt heerlijk. Als ik die ging koken dan kon ik er wel een week van eten. Zelfs in de ochtend was het lekker om er als ontbijt een paar koude hapjes van te nemen. Ook in de nare tijden heeft zij mij geschreven en pakketjes gestuurd en dat was erg fijn.

In het lager blijven de mensen zich verbazen hoe ik altijd mijn zaakjes wist te regelen. Ik had wat te eten en zag er netjes gekleed uit. Maar op een gegeven moment gaat er iets niet goed. Het is ergens in juni en ik krijg een soort puistje op mijn arm die gaat ontsteken. Ik ga ermee naar een *Sanitäter* op het lager en krijg teerzalf om erop te smeren. Maar het gaat van kwaad tot erger en ik krijg rode strepen op mijn arm en kan deze nauwelijks nog bewegen. Een echte arts is er niet in het lager en daar lig ik dan, ziek in bed. De bewaking komt langs op controle en ik krijg op mijn donder waarom ik niet aan het werk ben. De bewaking brengt mij naar Paul Werner toe en beschuldigen mij ervan dat deze luilak niet wil werken vanwege een puist op zijn arm. Paul zei: "Die lass ich hier arbeiten, Tag

und Nacht! Die mache Ich kaput hier, machen Sie keine Sorgen!" Ik scheet in mijn broek van angst en trok wit weg. "Schreiben Sie einen Ausweis aus". Dat deden ze en zo kreeg ik een vrijbrief zodat ik me niet dagelijks hoefde te melden in het lager. De bewaking was weg en Paul zei "Machen Sie keine Sorgen, wir gehen nach meine Artz". Ik stap bij Paul in de auto en we rijden samen naar zijn arts.

Het eerste wat de arts zei was dat ik hiermee niet kon werken. De ontsteking had tot een bloedvergiftiging geleid. Dit had ik niet kunnen oplossen met teerzalf. Hij sneed de wond open en maakte deze schoon. Iedere dag moest ik terug komen om het schoon te houden en het opnieuw te verbinden. Teruggekomen op de kleermakerij zeg ik tegen Paul "En wat nu?" Ik kan nu niet naar het lager teruggaan en daar gaan herstellen onder de ogen van de bewaking. Nee, Paul heeft een beter maar voor hem riskant voorstel. "Du Gehst heute Abend mit mir nach Hause aber Mund zu". Ik moet iedere dag aanwezig zijn en werken. Niet de normale werkzaamheden maar de post verzorgen en voor de vrouwen inkopen doen. Hee, inkopen doen... dat is interessant. Overnachten en eten mag ik bij Paul thuis in zijn villa aan de Eppendorf. Ik mag hier de nacht doorbrengen. Niet in een bed maar in het kippenhok, wel te verstaan. Ik mag me alleen in het duister verplaatsen en mag in de keuken aanschuiven voor het eten. Meer niet! En zo weet ik te herstellen van een bloedvergiftiging. Voor het opkomen van de zon vertrek ik en in de schemer kom ik weer terug en eet mee met de familie en breng de nacht door tussen de kippen. Zo nu en dan neem ik stiekem een eitje mee, die waren er toch genoeg. Het was riskant voor Paul, er stonden straffen op het helpen van "Fremdlichen" maar ik had mooi mijn Ausweis en had dus geen meldingsplicht. Nadat mijn wond weer hersteld was en ik niet meer naar de arts hoefde voor verpleging ben ik me weer gaan melden in het lager en breng hier weer de nachten door.

Ik deed nu wel iedere ochtend boodschappen voor de vrouwen op het werk en liep een route langs de Gänzemarkt im Damtorn. Iedere ochtend was een bakkersvrouw met haar dochter in de weer met zware karren met brood. Het was hier heuvelachtig en ik besloot om ze een handje te helpen om de karren binnen te halen. Ik word vriendelijk bedankt en het wordt een gewoonte om ze iedere ochtend eventjes te helpen. We leerden elkaar een beetje kennen en ik vertelde dat ik geen Duitser was en in het *arbeitslager* zat, dus "Immer Hunger". Zo kreeg ik het voor elkaar dat ik iedere keer een broodbon als beloning krijg en dus brood kon kopen. Alle etenswaren zijn op de bon dus dit was een heerlijke aanvulling op het magere eten in het lager. Eenmaal in het lager zeiden de jongens "Die Jan, die krijgt het ook altijd voor elkaar, nu heeft ie weer een brood geregeld".

De vele vrouwen in Hamburg hebben het niet makkelijk, in een door bombardementen geteisterde stad. Zo krijg ik geregeld de mogelijkheid om de vrouwen na werktijd te helpen met klusjes in huis die zij zelf niet kunnen. Ik liep er altijd netjes bij en mocht dus bij de mensen binnenkomen en ik was handig. Ik maakte hun meubels, repareerde leidingen of herstelde muren die beschadigd waren geraakt. Het verhaal doet zijn ronde en zo krijg ik voldoende te doen in mijn vrije tijd. Als ruil krijg ik eten aangeboden of zelfs kleding of schoenen van gestorven echtgenoten. Er waren genoeg vrouwen met gezonde verlangens in een stad zonder jonge mannen. En daar liep ik dan als jonge vent rond.

Zo reed ik ook een keer met Wim met de tram door de stad. Ook Wim had op een gegeven moment een Ausweis geregeld en kon zich dus ook vrijer bewegen. Het is druk in de tram en voor mij zitten een aantal vrouwen. Ineens begint er een vrouw tegen mijn been aan te rijden. Jee, wat moet ik hier nou weer mee. We komen aan bij onze halte en ik krijg amper mijn benen los. Eenmaal buiten vertel ik het aan Wim. "Klootzak, had dat tegen mij gezegd dan was ik met ze meegereden. Die waren om te naaien man..." zei hij lachend.

Er lag genoeg voor het grijpen, maar ik naai alleen overdag op het atelier. Ik heb altijd de verleiding kunnen weerstaan, te bang voor geslachtziektes of om gepakt te worden. De Duitsers hadden ook restricties in de omgang met "Fremdlichen" (Buitenlanders). Nee, dit is het risico niet waard en ik weet me te weerhouden van erotische escapades. Er staat teveel op het spel en ik wil me nergens aan vast pinnen. Als ik verkering krijg dan heb ik niet meer de vrijheid om mijn zaakjes te kunnen regelen zoals nu, dus dat houd ik af. Doe maar wat te eten en als ik klaar ben vertrek ik weer naar het lager.

Ik bouwde een heel netwerk op en genoeg mensen spreken mij aan en doen een beroep op me. In het kamp verklaarde mensen mij voor gek: "Wat moet je toch bij die rotmoffen". Maar ik heb er altijd voordeel bij gehad. Ik werd niet van de tram gestuurd en in de rij van een bioscoop kon ik geregeld met dames meeliften die een kaartje voor me wilden kopen. Zo kon ik toch een leuke avond beleven en het leven wat aangenamer maken. Met eten hadden wij het probleem dat we wel geld hadden maar geen bonnen. Beide had je nodig om iets te kopen.

Het lukte om bij restaurants een beetje met de vrouwen te babbelen om een beetje eten los te krijgen. "Haben Sie etwas zu essen. Geld habe ich, aber keine Bonnen". De dames had ik aan mijn zijde en ik kon ook wat voor ze terug doen. Zo heb ik vele jurken en kledingstukken gemaakt of gerepareerd in de kleermakerij. Het waren zware tijden en het gebeurt maar al te vaak dat er iemand kwam te overlijden. Niet in het lager maar het waren vaak Duitsers zelf die zelfmoord pleegden. Het waren voornamelijk soldaten die getraumatiseerd terugkwamen uit het oostfront en zich voor de trein wierpen. Of eenmaal thuisgekomen ondervinden dat hun familie is omgekomen tijdens bombardementen.

In het lager hoorde je wel zo her en der dat er mensen zijn omgekomen bij bombardementen maar gelukkig niemand die ik van dichtbij ken. Veel bombardementen worden nu gericht uitgevoerd dan in de zomer van 1943. Vaak buigen ze van het centrum af en gaan ze richting vliegtuigfabriek of de olieraffinaderijen. Het komt vaak voor dat we niet kunnen slapen door het zware afweergeschut als er weer bommenwerpers over komen. Dit ging met veel geweld en zomaar rondlopen ging ook niet zonder gevaar. De scherven van de granaten die in de lucht ontploffen komen ook weer naar beneden! Als je even naar de toiletruimte moest dan pakte we een geëmailleerde schaal en zette deze op ons hoofd om je te beschermen. Er bleef niet veel van je over als je getroffen werd door zo'n scherf.

's Avonds in het lager zaten we redelijk veilig buiten de gebieden van de bombardementen. Overdag tijdens het werk was dit anders. Als het luchtalarm af ging had je nog ongeveer 15 minuten voordat de bommenwerpers boven de stad waren. In het centrum stond de "Heiligen Geist Feld", een zeer zware bunker met afweergeschut op het dak. Deze bunker was zo sterk, daar kwam niets door heen. Zelfs bij een voltreffer knipperde de lampen nauwelijks en voelde je niets in tegenstelling tot de andere schuilkelders in de stad. Dit was dus een redelijk veilige plek maar je moet wel geluk hebben om binnen te komen. Voor de deur werd je namelijk geselecteerd, vieze buitenlanders werden geweigerd, zo simpel ging dat.

De Heiligen Geist Feld is een Flakturm (Flak Toren) geplaatst in het midden van de stad. De bunker was voorzien van een ruimte waar mensen (in de grootste toren was zelf ruimte voor 20.000 mensen) konden schuilen tijdens bombardementen en er was plaats voor opslag van goederen. Daarnaast was de bunker voorzien van Flak luchtdoelgeschut (Flak is de afkorting voor Flugabwehrkanone, ook wel Fliegerabwehrkanone). Deze grote torens werden tijdens de Tweede Wereldoorlog gebouwd in de steden Berlijn, Hamburg en Wenen

Soms was ik te laat en waren de deuren al gesloten. Je hoort de bommenwerpers aankomen en dan maar liggen in de stoerprand en afwachten wat er gaat gebeuren. Als de bommen om je heen inslaan weet je niet wat er gebeurt. Ik heb vaak gedacht, hier kom ik aan mijn einde, dit is het geweest. Je dacht dan aan thuis. Ik heb vaak afscheid van ze genomen terwijl scherven en stenen rondvliegen van de inslagen. Soms vlogen er ook gewoon jachtvliegtuigen over die de stad beschoten met hun mitrailleurs waarbij de kogels om je oren vliegen. Ik ben gelukkig nooit getroffen maar om me heen zijn er genoeg mensen die wel getroffen zijn. Er liggen doden op straat of wat er nog van over is. Gewonde mensen worden snel opgepikt door hulpdiensten en lijken worden afgevoerd.

Op een dag kropen we met vele mensen uit een schuilkelder na een bombardement. Opeens horen we hulp geroep uit een flatgebouw van vijf hoog. Er zijn mensen teruggegaan naar hun appartement maar ze zijn vast komen te zitten door brand in het pand. Via het trappenhuis ren ik naar boven en heb ze uit hun huis kunnen redden. De aangekomen reddingsdiensten nemen de mensen mee voor hulp. Als de bommen waren ingeslagen was het gevaar dikwijls nog niet voorbij. De fosfor van de brandbommen is niet te blussen.

Terug in het lager. Mijn slapie Wim is niet altijd binnen als de nacht valt en dit gaat op een gegeven moment opvallen bij de controles door de bewaking. Ik kon ze vaak afhouden door ze te vertellen dat hij in een andere barak aan het kaarten was. Er zaten zo'n 3000 man verdeeld over vele barakken, dus even iemand zoeken is niet eenvoudig. Maar Wim had vaak buiten het lager een beter vermaak dan kaarten. Hij rommelde wat aan met een Duitse officiersvrouw. Maar nu kon ik Wim niet helpen met een smoes. Hij moest zich de volgende ochtend direct melden bij de bewaking. Ik wist waar Wim zich bevond en ik ben die avond met de trein weer naar Hamburg afgereisd. "Kom Wim, kleeid je aan want we moeten terug". En zo kwam aan zijn gezellige avond snel een einde maar hij was mij dankbaar. Ook hij wist wat de eventuele consequenties konden zijn en dat hij mogelijk ook in een *ArbeitsErziehungslager* terecht kon komen.

Als ik op een dag weer ga werken lijkt de stemming op de coupeafdeling om te slaan. Aan het eind van iedere dag doet één van ons de schoonmaak van de werkplekken. Als ik op een ochtend aankom zie ik dat mijn werkplek niet is schoongemaakt. Herr Elias had de schoonmaak voor alle werkplekken

gedaan behalve die van mij. Herr Smidt is er als des duivels bij en ik leg hem uit dat mijn plek niet is schoongemaakt door Herr Elias. Herr Elias wordt erbij gehaald en hij zegt doodleuk "Och Herr Schmidt, Dor wo doch ein Auslander steht, darf ich als Deutscher doch nicht sauber zu machen". "Nee, du has recht" zegt Herr Schmidt. Opmerkelijk genoeg geeft Schmidt Elias gelijk. Later op de dag bespreek ik het voorval met Paul en hij zegt, dan maak je zijn werkplek de volgende keer ook niet schoon en zullen we eens kijken hoe het dan gaat. En zo gebeurde het, een paar dagen later was het aan mij om schoon te maken en ik sla nu zijn werkplek over.

Een dag later krijgen we hetzelfde gelazer maar dan andersom. Her Elias is erg boos op mij en vraagt zich af waarom zijn plek niet schoon is. Mijn antwoord is simpel "Sie sagen das richtige wort. Wie soll ich als schmutzige Auslander die heiligen Platz von Sie, ein heilige Deutscher, sauber machen? Du hast auch recht." En zo moest Her Elias zijn eigen werkplek schoonmaken. Dit was mooi een koekje van eigen deeg. Wat een rotvent dacht ik. Als we bij Paul Werner thuis klusjes moesten doen was Herr Elias er ook vaak bij. Geregeld komt de vrouw van Paul kijken als we bijvoorbeeld bezig waren met het zetten van de kachel. Ze gaf mij dan even een klein gebaar zodat ik wist dat ik even achter moest blijven na de klus. Als Herr Elias weg was kreeg ik nog wat eten toegestopt, Herr Elias niet. En dat houd je op de been, maar het is nergens fijner dan thuis.

IX - 1944 - Hamburg

Mijn werkzaamheden gaan niet ongemerkt voorbij aan Paul Werner. Ik krijg vele verschillende klusjes en kon doorgroeien naar andere functies. Nu ben ik ook geregeld op het kantoor in de Neuer Wall op de 3e verdieping. Als verbindingspersoon tussen de verkoopafdeling en de fabriek reis ik op en neer om te zorgen dat de juiste zaken worden gemaakt.

Maar bij een bombardement in augustus wordt het pand aan de Neuer Wall getroffen. De betonnen verdiepingen zijn gedeeltelijk in elkaar gestort en de afdeling op de 3e verdieping kan niet meer bereikt worden. Maar Paul Werner heeft belangrijke spullen in zijn brandkluis en biedt mij een klus aan. "Hast du gehört dass es getroffen ist? Ich möchte gerne dass Sie herunter gehen". Ik was wel in voor een klus als deze en samen bedachten we hoe we de kluisinhoud konden veilig stellen. Zo gebeurde het dat ik samen met een Poolse arbeider met een touw van de bovenste verdieping afdaalde. De Pool had als taak de brandkluis te openen met een brandsnijder en daarna samen de kluis leeg te halen. Ineens had ik inzage in alle belangrijke papieren en er viel mij ook iets op. Het bleek dat Paul lid was van een door de nazi's verboden en geheim vennootschap, de Vrijmetselarij. Dit waren documenten die hij niet aan iedere Duitser kon laten inzien. Nu snap ik waarom Paul mij deze klus laat uitvoeren en niet door een Duitser die de boel mogelijk kon verraden. Dit was echt gevaarlijk, als ze hem hierop betrappen wordt hij opgepakt. Ik heb hier nooit met hem over gesproken maar hij was blij dat alles veilig was. We hebben hierna bij Paul thuis goed kunnen eten.

In een weekend probeer ik eens met de trein te zien hoever ik kan reizen. Van grensgangers hoorde ik dat het heel makkelijk is om in Nederland te komen. Ik neem niet één lange reis maar om het risico van oppakken te verkleinen reis ik van station naar station. Zo kan ik per station bekijken hoe het staat met de controles en of er controleurs in de trein stappen. Na een aantal uren lukt het me om tot Bentheim te komen vlak bij de Nederlandse grens. Maar op het station staan lange rijen met mensen te wachten voor controles. Dit is me veel te link en een *ArbeitsErziehungslager* wil ik niet nog een keer meemaken en in een concentratiekamp moet ik zeker niet komen. Ik besluit om toch maar weer terug naar Hamburg af te reizen.

Omdat er veel huizen zijn verwoest in de stad zijn er veel daklozen. Om dit probleem aan te pakken hebben de instanties een oplossing bedacht. Vanuit Finland worden eenvoudige houten huisjes ingevoerd, in de vorm van bouwpakketten. Hiervoor konden mensen, veelal vrouwen, zich inschrijven. Je kreeg een stukje grond toegewezen maar dan moest je wel zelf het huisje gaan bouwen. Paul Werner sprak mij hierop aan en vroeg of ik misschien tijd had om collega vrouwen hiermee te helpen. Ik breng vele weekenden door met het bouwen van deze eenvoudige huisjes. Als ik er eentje klaar heb, dan meldt de volgende zich weer aan. Ik kreeg er geld voor en vaak ook een goede pot eten en kom zo de weekenden goed door. Op een avond liep ik na het werk met Wim door Hamburg om ons te vermaken. "Wat doen we, zullen we een bioscoop pakken?" Maar het luchtalarm gaat af en we duiken samen met omstanders de schuilkelder in alsof het heel normaal is. Als de bombardementen voorbij zijn lopen we terug na het lager en terwijl ik wat puin opzij trap schiet er een steekvlam onder mij vandaan.

Er is fosfor bloot komen te liggen dat direct weer ontvlamde. Wim helpt me met blussen maar ik heb mijn benen erg verbrand en het fosfor brand in mijn hielen. Via een EHBO post beland ik in het ziekenhuis. De doktoren bekijken mijn verwondingen en ik hoor ze zeggen, amputeren of niet? Jee, ik kan het zelf niet zien maar dit is echt foute boel. De doktoren besluiten om mijn wonden te behandelen en gelukkig niet over te gaan tot amputatie. Nog maar goed ook, want ik weet me te herstellen en na 3 dagen in het ziekenhuis word ik ontslagen en kom ik terug op de ziekenboeg van het lager. Een aantal weken later kon ik weer gaan werken.

In het lager weten ze ook dat ik kleermaker ben en daarom moet ik in de avond na mijn werk kleding van de bewakers maken. Vlak bij hun kampvuur repareer ik en maak ik kleding voor ze. Als ik op een avond met mijn kameraden binnen zit krijgt er ineens iemand kolder in zijn kop. Hij gooit de tafel omhoog en slaat uit woede alles kort en klein. Zelfs de kleine krukjes waar we op moeten zitten zijn kapot. Mooi is dat, nu hebben we niet eens meer een stoel om op te zitten. Tijdens een controle wordt dit ook opgemerkt en er wordt rapport van op gemaakt. De volgende dag moeten we ons melden bij de leiding. Wij krijgen geen nieuwe meubilair en we moeten strafwerkzaamheden verrichten. Ik vertel het verhaal tegen Paul Werner en hij heeft nog wel iets. Ik mag een broek meenemen voor de leidend officier in maatje 52. Zijn maat wist ik immers omdat ik meer voor hem had gemaakt. En zo krijg ik het voor elkaar om de straf te laten vervallen en weer nieuwe meubels te regelen via een nieuwe broek. Dat was mooi, de officier blij en de jongens in de barak ook. Het eten was voor iedereen beperkt. Niemand mocht ook iets van eten meenemen in het lager. Dit omdat waarschijnlijk het eten wat verkrijgbaar is in de stad voorbestemd is voor de Duitsers zelf. Ook was er veel op de bon, behalve bepaalde vissoorten die lokaal gevangen werden. Bij een viskraam koop ik een grote kabeljauw van DM10,-. Ik besluit om de vis mee te nemen naar het lager, maar hoe krijg ik deze toch binnengesmokkeld? Ik pak de vis goed in en hang deze aan de binnenkant van mijn been onder mijn broek en loop zo zonder iets te melden het lager binnen. Die avond werd de vis klaargemaakt en eerlijk verdeeld over de jongens en hij smaakte goed. Die Jan, die krijgt ook alles voor elkaar. Alles bij elkaar had ik altijd wel geld op zak vanuit het werken of vanuit de klusjes die ik deed. Vanuit thuis kreeg ik de nodige pakjes en zo kon ik eens iets terug doen voor mijn broers. In een winkel koop ik een aantal schaatsen en stuur deze via een verlofganger, Grondman was zijn naam uit Hoogezand, mee naar huis.

De winter is aangebroken en plotseling wordt iedereen in de kleermakerij opgeroepen door de Nazi's. Het werk wordt stilgelegd want er zijn andere prioriteiten waar iedereen verplicht aan mee moet werken. De stad moet extra verdedigd worden en Paul Werner kon niet anders dan een deel van zijn personeel noodgedwongen afstaan. Er moeten *panzergraven* gemaakt worden in de stad en we worden overgebracht naar de St. Paulie aan de Reeperbahn, een grote brede aanvoerweg aan de rand van de stad. Het is de bedoeling om gaten te graven in de grond en hier tankvallen te plaatsen van grote houten balken. Het is duidelijk dat de Nazi's nerveus beginnen te worden vanwege de opmars van de geallieerden. Gelukkig is er een graafmachine waarmee de gaten worden gemaakt, want de grond is hard vanwege de koude. Er komt genoeg volk voorbij en we zien geregeld mannen van de *Volksturm* die de taak hebben de stad te verdedigen. Het zijn eigenlijk gewoon oude knakkers met een band om hun arm en wat wapens, meer niet. Ook hebben ze een *Pfanzerschreck* als wapen

bij, een soort raketwerper. Maar ze lachen zich kapot van wat ze om zich heen zien. Ze zeggen tegen me "Wat denk je als de geallieerden dichtbij komen, dan gooien wij onze wapens neer en smeren wij er tussenuit". Maar er waren ook veel fanatiekere Nazi aanhangers. De mensen van de Todt, een Nazi partij, controleerden de boel en dit waren geen lieverdjes. Iedereen was bang voor ze. We noemde ze ook wel Geelvinken vanwege hun gele uniformen.

Organisatie Todt - OT.

De 'Organisatie Todt' bestond voor het merendeel uit formaties van de NSDAP en leden van het 'Arbeitsbereich'. Deze laatste waren voornamelijk met een revolver bewapende mannen tussen 45 en 65 jaar. Ze waren gekleed in gele uniformen met een rode mouwband waarop een swastika was afgebeeld, en ze droegen een gele pet. Vanwege hun gele uniformen kregen ze al gauw de bijnaam 'geelvinken' of 'goudfazanten'. Vanaf herfst 1944 werden ook niet-Duitse mensen toezichthouder. Zij waren gekleed in zwarte uniformen en hadden boven aan de mouw op hun uniform de naam 'Organisation Todt'.

X - 1945 - Vluchten naar vrijheid

Het is ondertussen maart. De afgelopen maanden zijn de bombardementen onverstoord doorgegaan en de geallieerden zijn bezig met hun opmars in Duitsland. De Duitse propaganda is nog steeds aanwezig maar diverse kranten melden toch van een geallieerde opmars.

Het is ergens half maart 1945 en we worden plotseling om 3:00 uur in de ochtend met zijn allen gewekt door de bewaking. Je mag zoveel mogelijk meenemen, binnen 15 minuten vertrekken we. Voor die tijd hebben we nog rustig in de kantine gegeten en niets gemerkt. Maar nu is de bewaking samen met de SS en de politie druk bezig om de 2000 man in het lager in groepen te verdelen. Ik heb niet veel spullen maar wat ik heb stop ik in een klein blikje bij me. Dit zijn mijn papieren, brieven en wat foto's. Wim heeft ook niet veel bij zich en samen voegen we ons in de rij met mensen. En dan beginnen we te lopen in een steeds langer wordende colonne, onder bewaking. De stemming is grillig. Ik wil weten wat er nu gaat gebeuren en ik probeer een beetje in contact te komen met een bewaker door wat smoezen te vertellen. Ook al willen ze je neerknallen ik probeer toch een beetje contact te maken om wat informatie los te krijgen. En zo kom ik erachter dat we onderweg zijn naar een kazerne in Fischbek, zo'n 30 kilometer ten zuid-westen van Hamburg.

We lopen in Hamburg, en weer lopen we door brandende straten van de bombardementen. We houden elkaar vrij van smeulende resten van de brandhaarden. Even later steken we via een brug de Elbe over naar het zuiden. Maar de tocht is zwaar, en ik zie mensen al hun koffers wegslijten omdat dit niet vol te houden is. Als de avond valt overnachten we in de berm aan de kant van de weg. Niets of niemand komt met eten of drinken, we worden alleen streng bewaakt. Ik heb gelukkig een gewatteerde jas aan maar het helpt maar een beetje tegen de kou want het is nog winter. De volgende dag lopen we weer verder. Veel mensen zijn er slecht aan toe en dat kan ook niet anders zonder eten en drinken. Vooral de zieke en gewonden houden dit gewoon niet vol. Veel van wat er om je heen gebeurd valt je op een gegeven moment niet meer op. In een soort trance van de vermoeidheid loop je door en door. Wel hoor ik in de verte geregeld schoten vallen. Degene die viel of niet meer meekon wordt meteen afgemaakt. Een mensenleven is niets waard in een dodenmars.

Gelukkig ben ik samen met mijn kameraad Wim en samen trekken we elkaar hier doorheen. We lopen langs weilanden en plotseling dreigt er gevaar vanuit de lucht. Op dat moment komt er ook een vrachtwagen met aanhanger stil te staan die net de colonne aan het passeren is. We zien in de verte jachtvliegtuigen aankomen. De bewaking dwingt ons om te blijven staan. En terwijl zij in de berm en bosjes kruipen voor dekking, staan wij als levende schietschijven op de weg. We horen de jachtvliegtuigen naderen en ook de chauffeur van de vrachtwagen duikt in de berm. Ondertussen loopt de spanning op en het wordt menens. De colonne wordt vanuit de lucht beschoten. In de chaos hoor ik Wim zeggen "Kom we springen in de bak". We klimmen in de truck maar nu suizen er kogels voorbij en is er veel paniek. Veel onschuldige mensen worden gewoon weggemaaid terwijl wij dekking proberen te zoeken in de bak achter de cabine. We zijn niet opgemerkt en we hebben geluk dat de truck niet is geraakt. Als de aanval voorbij is stapt de chauffeur weer in en rijdt hij verder. En zo rijden we langzaam de colonne uit met de bewaking en doden achter ons latend. Dat was op het

nippertje. We gaan dezelfde richting op als de colonne maar waar we nu precies heengaan houden we niet bij. Op een bepaald moment komt de vrachtwagen weer tot stilstand omdat er weer jachtvliegtuigen rondvliegen. De chauffeur stapt uit om bescherming te zoeken en wij doen dit ook. Dan is het onvermijdelijk, de chauffeur merkt ons op. Het was gelukkig geen militair en we spreken hem aan in het Duits. "Oh, zijn jullie op de vlucht?" Hij zag aan ons dat we uit Hamburg kwamen vanwege de brandgaten in onze kleding en de brandlucht die om ons heen hing. "Waar moeten jullie dan heen?" "Naar Fischbek zeg ik hem want dat wist ik". Dat ligt op de route van de chauffeur en we mogen meeliften. De chauffeur vervolgt zijn weg en wij blijven in de bak achter de cabine zitten. We worden niet uitgenodigd om in de cabine te gaan zitten. We rijden verder en zien even later een motorfiets met zijspan van de *Feldgendarmarie* naderen. De chauffeur moet stoppen en we luisteren het gesprek mee "Halt, Halt. Du darfs nicht weiter fahren. Auf 15 kilometer sind die Amerikane!". Ik draai me om en zie dat Wim er al uit is gesprongen. Ook ik spring eruit en zoek beschutting. De vrachtwagen keert om en verdwijnt samen met de motorfiets. We weten dat we dicht bij onze vrijheid zijn en we gaan lopen, zonder precies te weten waar we heen gaan. Samen met Wim besluit ik om de papieren die wij bij ons hebben in een bos aan de rand van de weg te begraven. We weten niet

wat ons tegemoet komt en we willen geen enkele aanwijzig bij ons dragen van waar we vandaan komen. Het blijke met papieren, foto's en brieven liggen even later onder de grond begraven. Alleen onze identiteitspassen houden we nog over. Uren gaan voorbij over onbekende wegen en het begint langzaam donker te worden. Opeens zien we ergens een aantal mannen staan. Ze zien eruit als militairen en heel voorzichtig lopen we op ze af. We worden opgemerkt en lopen er met handen omhoog en benen gespreid naar toe. Eenmaal dichterbij blijken het mensen van de *Volkssturm* te zijn. Zijn jullie vluchtelingen? Nou pas maar op want de Amerikanen zijn heel dichtbij. We besluiten om niet verder te gaan en we duiken in een schuttersputje aan de kant van de weg. Nog maar goed ook want even later vliegen de kogels over ons heen. We wagen het niet om ons kop er boven uit te steken want er wordt meteen weer geschoten. Dan maar hier de nacht doorbrengen maar het is niet alleen gevaarlijk maar ook echt koud, zo eind maart. Sinds het vertrek vanuit het lager hebben we niets meer gegeten en sporadisch een beetje gedronken aan de kant van de weg. Echt slapen doen we niet en we hebben gigantische honger. Als het de volgende dag weer licht wordt zien we waar we zijn maar er is geen soldaat meer te bekennen. We besluiten om weer verder te gaan lopen. We zien veel weilanden en bossen en ergens moeten we toch geallieerden soldaten tegenkomen. Er gaan nog uren voorbij en we lopen op een weg met aan weerszijden bossen en een aantal zijpaden. Opeens zien we op afstand soldaten aankomen met zwarte uniformen aan. "Wat doen we nou?" zeg ik tegen Wim. "Kom we gebruiken weer dezelfde tactiek" en zo lopen we weer met armen gestrekt en benen wijds er naar toe. Wim sprak goed Engels en sprak ze vanaf een afstand aan: "We are Dutchmen and were send for work to Germany". Het bleken Engelse soldaten te zijn en we mochten ze naderen. We moeten in de berm gaan zitten en terwijl soldaten ons onder schot houden vertelt Wim waar we vandaan komen en we moeten hier wachten. Even later kwam er een soldaat aanzetten met een hele rits aan vlaggetjes op zijn uniform. Het bleek de tolk te zijn. Hij sprak Nederlands en ging ons verder

verhoren. Ze willen ieder detail weten en we vertellen dan ook precies dat de colonne vanuit Hamburg als eindbestemming Fischbek had. Ook vertellen we details van Hamburg en de tankvallen die we gemaakt hadden aan de Reeperbahn. Hij gaf de details door via een verbinding en uiteindelijk krijgen we de papieren en stempels om verder te reizen.

Eindelijk is het dan zover, na een tocht van een aantal dagen zijn we vrij! En dat voelt goed. Na dagen van honger krijgen we ook eindelijk wat te eten. We aten ons vol aan chocola en koekjes die we van ze kregen. Eenmaal klaar moesten we onze weg verder vervolgen en wezen ze ons in de richting van een militaire basis. "Schrik niet als je ons weer terug ziet trekken want dat doen we na iedere opmars" vertelt hij ons nog. Wim en ik lopen verder maar we krijgen al snel spijt van het snelle eten. We worden enorm ziek omdat we dagen niet hebben gegeten en we raken aan de schijterij. We moeten verder en zo lopen we strompelend door. We komen steeds meer troepen tegen en na een tijd lopen we af op een boerderij in een klein gehucht. We waren echt ziek en we moeten ergens bijkomen van de zware voettocht. We kloppen aan. De Duitse boer doet de deur open en we vragen netjes om onderdak. "Ja, dat kan. Jullie mogen in de schuur in het hooi slapen". We kregen een kaarsje mee voor wat licht en je moet buiten schijten. Een mooi plekje om even bij te komen en we kregen wat melk en wat te eten. Wat later op de avond komt er een patrouille aanzetten. We zien een Engelse officier met een rode baret en stok. Hij heeft ons licht gezien? Hij loopt de schuur binnen en vraagt wat we hier doen en waarom wij hier liggen? "Jullie, hier in het stro? Wacht maar even". En zo gebeurde het dat de eigenaar van de boerderij zijn slaapplek moest vrijmaken voor ons! Ook geldt er nu een uitgaansverbod voor Duitsers terwijl wij hier niet aan waren gebonden. Wauw, dit is omgekeerde wereld! Heerlijk hebben we hier geslapen en we werden keurig verzorgd door de boerin samen met nog 2 andere Nederlanders die met de officier waren meegekomen. Het zijn een man en vrouw uit Delfzijl en hadden gewerkt op een sleepboot. Na een kleine week zijn we een beetje opgeknapt en we besluiten te vertrekken, we willen naar huis. De boer waar we logeren heeft ook nog een fiets. Die is voor ons besloten we. Maar de boer is het hier uiteraard niet mee eens. "Mein Rad, mein Rad..." "Nichts dein Rad, das ist unsere Rad. Der haben sie geklaut in Holland und nehmen wir wieder zurück!".

"Moeten we even de Engelse officier gaan halen?" dreigen we, maar de boer druipt af bang voor de Engelsen. Tja, die Duitsers hebben veel van ons afgenomen, en nu is het onze beurt. En zo struinen we een paar verlaten boerderijen af in het gehucht. Ik vind ergens een mooie bruidskist en een radio. Die neem ik mee en samen met Wim slaan we eten en drinken in. Op een gegeven moment zien we een Tempo staan. Een driewieler met een laadbak. Hé, die moeten we hebben. Nu hoeven we niet eens meer te fietsen! Hop, de fietsen achterop en we kleden hem ook nog mooi aan. We halen een wit laken uit een boerderij en kladderen erop "We are Dutchman and going to Holland". Er heerste een jubelstemming, wat waren we blij. En zo reden we samen met de andere Nederlanders die op de boerderij hadden verbleven, richting Nederland.

Onderweg krijgen we zelfs benzine van de Engelsen en zo rijden we 3 dagen rond over de kleine landwegen van Duitsland. Slapen doen we achterin de laadbak van de

Tempo. We spannen er een zeiltje overheen en met een aantal kleden over ons heen komen we hier de nacht goed door.

Op de derde dag kwamen we aan bij een kruising waar we aan de kant worden gezet. "Jullie mogen niet meer verder". De MP vond dat we het militaire verkeer teveel ophielden op de smalle wegen. Jullie mogen van alles meenemen maar niet met deze auto verder rijden. Er was veel transport van brandstof en etenswaren om de troepen te voorzien. Deze trucks rijden ook weer leeg terug en daar mogen wij dan mee op transport. Op deze retourritjes moesten wij wachten en konden zo langzaam terugreizen van depot naar depot. De trucks zijn bewapend en onderweg komen we soms een Geelvink tegen op zijn fiets. De soldaten wachten geen moment en schieten ze van afstand neer. En gelijk hebben ze, weg met die Nazi aanhangers. Aangekomen op een grote basis werden we vrijgemaakt van luizen en krijgen we de papieren om vrij terug te reizen naar Nederland. We slapen in legertenten en maken de ene dag korte ritjes en soms weer wat langere ritjes. Op een gegeven moment naderen we Winterswijk. De vlaggen hangen uit maar het bleek dat dit gebied nog niet bevrijd was. We mogen niet verder Nederland in. En zo moeten we helaas weer terug de grens over naar Duitsland. De route verloopt verder naar het zuiden en we reizen weer van het ene naar het andere depot. Zo komen we ook, na een lange rit, 's nachts aan in Kevelaer. We mogen overnachten in een gebouw waarvan we niet duidelijk zien wat het precies is. Alles is donker en we lopen het gebouw in. Er liggen overal mensen te slapen en ik ga ook maar een plekje zoeken om de nacht door te komen. Uiteindelijk voel ik een tafel en besluit om daar maar op te gaan slapen, wat kan mij het schelen. Eenmaal liggend kon ik zelfs de sterren zien door een beschadigd dak. Toen ik de volgende dag wakker werd, werd het me duidelijk waar ik ben. Wat blijkt, dit is een kerk... en ik lig op het altaar! Hoe raar kan het lopen maar de stemming is, ondanks de situatie, euforisch.

De reis gaat voort via België. En zo komen we, na een reis van 2 weken, aan in Eindhoven. Het is inmiddels halverwege april als het leger ons overdraagt aan de Nederlandse instanties. We verzamelen ons op het Philips terrein in de wijk Strijp. In een grote hal wordt iedereen gecontroleerd en dat gaat flink uitgebreid. De mensen die mogelijk verkeerd zijn worden eruit gepikt. Iedereen wordt ondervraagd en zo zie ik dat Wim en de andere 2 Nederlanders uit Delfzijl zich ergens anders moeten melden, met een reden. Zij hadden zich namelijk vrijwillig gemeld om te gaan werken in Duitsland. Dit werd nu als landverraad gezien. Ik heb hierna niets meer van ze vernomen maar eerlijk gezegd heb ik me ook van ze gedistantieerd. Ze hebben het zelf over zich af geroepen omdat zij vrijwillig zijn gegaan. De oorlog is zo goed als voorbij en iedereen wil een nieuwe start maken. Het is weer opnieuw ieder voor zich. Helaas is Nederland nog niet helemaal bevrijd want we mogen de rivieren nog niet over. Vele vluchtelingen worden ondergebracht in de omstreken, en ik krijg een adres toegewezen in Diessen op de boerderij van weduwe de Graaf. Van de Nederlandse regering krijg ik zakgeld en de boerin krijgt kostgeld voor het onderbrengen van de vluchtelingen. Hier kon ik wachten totdat er weer transport op gang komt naar het noorden. Maar dat duurt nog even. Samen met andere lotgenoten hebben we hier een prima verblijf. Er is geen onderdrukking, we hoeven niet te werken en we hebben een fatsoenlijk onderdak. Eindelijk begint het steeds meer op een normaal leven te lijken. Het is een gezellig dorp en we gaan dan ook geregeld onze vrijheid vieren, heerlijk. We hebben veel te vertellen en iedereen is geïnteresseerd in de verhalen van wat anderen hebben meegemaakt. Ook heb ik vele avonden doorgebracht bij het haardvuur samen met

boerenjongens en meiden, vertellend over de oorlog. Op een avond leer ik Nellie kennen, een dochter van de kastelein. Dit was een leuke meid en we rommelen wat aan. Echter zijn ze in het katholieke dorp niet zo gediend van niet katholieke heren die er met hun dochters vandoor willen. Zo was meneer pastoor niet zo te spreken over de ontwikkelingen tussen mij en Nellie, dit kon niet door de beugel. Ik wou met Nellie mee naar de kerk maar we mochten er niet in. Na 4 weken te hebben doorgebracht in Diessen komt het nieuws dat er transport beschikbaar is naar het noorden. En zo nemen we 's avonds afscheid van de dames en vrienden die we hebben opgedaan. Ik ga nu echt naar huis.

De reis verloop echter moeizaam omdat er op vele stukken veiligheidshalve niet gereden mocht worden. Aangekomen op een militaire basis in Assen krijgen we eten en een bed aangeboden. De dag erna ben ik met een paard en wagen verder gereisd want er waren geen trucks meer voor het laatste stuk naar Groningen. En dan komen we na een aantal uren aan op de Grote Markt in Groningen. Ik stap uit samen met een andere Groninger en kijk eens goed rond. Eindelijk weer in mijn eigen stad. Terwijl ik richting huis loop kom ik toevallig mijn broer Dick tegen die staat te wachten bij het politiebureau. Ik spreek hem aan en het duurde even voordat hij doorhad wie ik was, het was alweer zolang geleden. Ik vertel hem dat ik weer naar huis kom en vraag hoe het thuis is. Ja, alles gaat goed. Het gezin is de oorlog zonder problemen doorgekomen.

Ik sprak met Dick af dat hij thuis moest vertellen dat hij mij had gezien bij het station. Dit om de reactie van Ma te polsen. Ik wacht buiten even af om te zien hoe de reactie is. Toen iedereen naar buiten liep om mij te gaan zoeken in het station stond ik al klaar in de straat. Na 2 jaar eindelijk thuis! Omdat mijn broers allemaal jonger waren dan ik zijn ze nooit naar Duitsland gestuurd. Maar ik was vertrokken als een jochie en thuisgekomen als een heel ander iemand. Volwassen geworden door te vechten voor mijn leven.

Meer dan 10 miljoen buitenlandse dwangarbeiders verbleven tussen 1939 en 1945 in Duitsland en de door Duitsers bezette gebieden. Ruim een half miljoen van hen waren Nederlanders waarvan er naar schatting 30.000 het niet hebben overleefd. Velen ondergingen ondenkbaar leed in Arbeitserziehungslager, concentratiekampen voor dwangarbeiders. In mei 1944 zei Kaltenbrunner, het hoofd van de Sicherheitspolizei, over Arbeitserziehungslager: "Die Arbeitsbedingungen und Lebensverhältnisse für die Insassen sind im allgemeinen härter als in einem Konzentrationslager." (De arbeidscondities en levensverhoudingen voor de gevangenen zijn over het algemeen erger dan in een concentratiekamp.) Als gevolg van slechte huisvesting, gezondheidsproblemen, arbeidsongevallen of bombardementen kwamen er, naar schatting van het Rode Kruis, 30.000 landgenoten om het leven. De echte getallen liggen echter veel hoger. Een onbekend aantal kwam terug met blijvend lichamelijk of psychisch leed of overleed alsnog aan verwondingen of ziekte.

XI - De draad weer oppakken

Een echt warm welkom krijg je niet van de overheid en instanties. We worden niet echt gewaardeerd en absoluut niet gezien als slachtoffers. Ik moest al mijn Duitse Marken die ik eerlijk had verdiend inleveren. Alsof we een leuke tijd hebben gehad tijdens de oorlog. Voor de oorlog had ik mijn opleiding half afgemaakt en ik had me ingesteld om de opleiding verder te vervolgen. Maar helaas, alles wat ik voor de oorlog had geleerd geldt blijkbaar niet meer want ik mag opnieuw beginnen met de opleiding. Dat is best wel zuur en ik zit nog vol met wraak gevoelens van wat me allemaal is overkomen. Hoe dan ook, ik moet weer verder met mijn leven en de draad weer oppakken.

Ook de Firma Grol bestond nog en gelukkig kon ik hier weer aan de slag op mijn oude plek. Want als kleermaker was ik mijn vak niet verleerd, sterker nog, ik heb veel bijgeleerd.

Thuis paaide mijn moeder me om eens langs Matthy te gaan in Hoogezand. Ik had met haar veel geschreven tijdens de oorlog en wilde haar toch gaan bedanken hiervoor, maar verder zag ik voor ons eigenlijk geen toekomst. Hoogezand was zo'n 20 kilometer weg maar ik had geen fiets en er reden geen treinen. Mijn zwager Anton had wel een fiets en die mocht ik wel een dagje lenen. En zo fiets ik op een zondag naar het huis van Matthy in Hoogezand. Aangekomen werd ik hartelijk ontvangen door haar moeder die door mijn brieven ook wist waar ik was geweest. Ik zit in een keukenstoel te wachten terwijl haar kleine zusje Matthy ging halen. Terwijl ik mijn verhaal aan het vertellen was komt Matthy de kamer binnen vallen en vliegt mij om de nek. Ze begint me te zoenen en te zoenen. Jeetje, wat moet ik hier nou mee. Dit was mijn bedoeling niet en haar zoenen vind ik veel te nat. Ik probeer haar netjes te bedanken maar ik krijg niet de kans om weg te komen. Ze was zo blij met mij als stadse jongen en ik moest meteen mee naar haar vader. Goed, dat doen we dan maar. Haar vader had een eigen steenhouwerij waar hij goed aan verdiende. We praten wat en ik krijg van hem ineens 25 gulden om ons een avondje te vermaken. Dat was veel geld. We hadden een leuke avond en Matthy was helemaal trots op mij.

Weer thuisgekomen zeg ik tegen mijn moeder "Ze is wel een leuke meid, en ik krijg van haar vader genoeg geld om uit te gaan maar ze vrijt me te nat". Zo houd ik het een paar maanden vol en vaar een aantal keren mee op hun prachtige zeiljacht. Dit was een echt luxe leven in vergelijking met mijn afkomst. Maar echte liefde wordt het niet en mijn moeder zegt dan "Nou moet je eerlijk zijn Jan. Als je er geen zin in hebt moet je er niet verder mee doorgaan."

Ze heeft gelijk en ik regel een lift naar Hoogezand. Ik vertel Matthy dat dit de laatste keer was. Het was janken geblazen en zelfs haar moeder hilde mee. Ook haar vader zag mij helemaal zitten als schoonzoon en als opvolger van zijn zaak. Jee, dit was wel een heel erge domper maar het is echt niet anders. Thuis heb ik er nog veel over gelachen met mijn broers die er graag grappen over maakten.

Een paar maanden later, ergens in september, ging ik met mijn vriend Fee Roffel 's avonds uit. We gingen kijken naar de Harmonie waar dansles werd gegeven en op een avond was er vrij dansen. We spreken af dat we niet wachten op elkaar want als je een leuke meid treft dan breng je haar naar huis. En daar leer ik Harmke kennen en we praten en dansen. Ik vertel haar dat ik met de avondschoon ben begonnen voor kleermaken. Harmke zit op muzieklles ook in de buurt van mijn school.

Ze vertelde dat ze op maandag avond negen uur klaar was met muzikles en ik probeer haar hier weer tegen te komen. Ik zie haar wel zitten dus ik hoop dat ik haar nog een keertje zou kunnen herkennen. We kwamen elkaar weer tegen bij een kruispunt en zij herkende mij ook nog van de Harmonie. We zijn samen verder gegaan en ik bracht haar netjes naar huis. Daarna is de liefde nooit meer verdwenen. Ik werkte natuurlijk met heel veel vrouwen op de afdeling maar ik ben haar altijd trouw geweest.

Wij gingen trouwen op 10 mei 1947 in Groningen. We zaten in de trouwzaal terwijl buiten een kermis aan de gang was. Ergens tussen de mensen zag ik een jonge man staan die mij constant aankeek. Toen de ceremonie voorbij was sprak ik hem aan en hij vraagt me "Ben jij ook weggevoerd uit het Lager am Funkturm?". Dat is toeval, en ik vraag of ze nog in de kazerne in Fischbeck zijn aangekomen. "We zijn daar aangekomen en meteen in handen van de geallieerden gevallen. Er is geen schot gelost". Ik vertel hem dat we deze locatie aan de Engelsen hadden doorgegeven tijdens mijn vlucht met Wim. Dat voelde goed. Verder heb ik hem niet meer naar zijn naam gevraagd en hebben we onze trouwdag verder gevierd. Hoe het toch kan lopen.

Een 10-tal jaren na de oorlog gebeurde er een auto ongeluk. Er werkte toen vele Duitse meisjes op de zaak die aan het eind van de dag werden thuisgebracht. Ze werden dan in volkswagenbusjes vervoerd en deze jonge chauffeurs probeerde vaak snel weer de Duitse grens te bereiken. Op een dag gaat het fout, terwijl een stadsbus invoegt op de weg passeert net een busje en knalt er vol bovenop. Het andere busje rijdt snel terug en halen mij erbij, ik was de bedrijfsleider. Ik ga naar de baas en we zijn met zijn auto naar het ongeluk gereden. Aangekomen bleek dat er een meisje vanuit de schuifdeur was gelanceerd en onder het chassis van de stadsbus was beland. Toen heb ik samen met de brugwachter die bus omhooggetild en een derde persoon kon zo het meisje wegtrekken. Ze was zwaar gehavend en had een grote hoofdwond. Eenmaal in het ziekenhuis werd mij gevraagd om met haar te spreken omdat ik de laatste persoon was die haar gesproken had nog voor het ongeluk. Helaas heeft het meisje blijvende schade opgelopen en is daarna nooit meer teruggekeerd op haar werk. Tijdens dit voorval kon ik net zo nuchter denken en snel handelen als ik deed tijdens de oorlog. Ik had vele ergere dingen gezien en kon, hoe raar het ook klinkt, hier goed mee omgaan.

Ook nog een voorval dat het vermelden waard is, is dat wat er gebeurde met Johan die werkte op de pers afdeling tussen de vele meiden op het atelier. Johan was niet helemaal 100% maar kon dit werk prima doen. Een aantal rotmeiden vonden het leuk om Johan een beetje te plagen en te verleiden. "Zeg Johan, heb jij dit wel eens gezien". Ze haalde haar rokje een beetje omhoog en Johan vond dit wel interessant. "Wil je nog meer zien Johan, morgenavond aan de Helper Brink in Groningen, dan kun je meer zien, dan zijn we half naakt en dan mag jij". Johan ging hier natuurlijk heen. De volgende dag kwam hij scheldend binnen, en had er de pee in. De vier meiden hadden hem natuurlijk beetgenomen. Vanaf mijn kantoor kon ik ze via een spiegelruimte een beetje in de gaten houden. En dan zie ik Johan ineens een grote schaar pakken en recht op de meisjes afgaan. Ik sprint erheen en spring tussen de 140 dames door en kan Johan nog net op tijd in de houdgreep nemen. Ik heb Johan mee genomen naar het kantoor en hij is hier direct ontslagen. Eigenlijk had ik die meiden moeten ontslaan maar we hadden meer belang bij de meiden dan bij Johan en dit kon hij niet goedpraten.

Een poosje later ging ik op mijn fiets naar het werk toen er een meisje op me af kwam gerend. "Pas op meneer Meelker. Johan is binnen en hij vraagt naar u, hij wil u aan het mes rijgen". Ik zeg "Nou dat zien we dan wel", en ik ga er gewoon heen. En inderdaad, Johan loopt hier rond. Ik loop op hem af en zeg tegen Johan "Zoek je mij? Loop dan maar even met me mee naar buiten". De meiden schrikken zich een hoedje en denken Wat doet Jan nu weer? "Wat is er dan jongen?", en Johan doet zijn beklag over het voorval. En zo zeg ik hem dat we dit gewoon moeten uitpraten en geen gekke dingen moeten doen. Na ons gesprek druipt Johan weer af. Teruggekomen bij de meiden zijn ze erg geschrokken. "U bent me er ook eentje om zomaar met hem mee te gaan en wij zitten hier binnen te trillen van angst bang dat hij u pakt". Maar doordat ik liet zien dat ik niet bang was en snel reageerde kon ik hem de baas. Later hebben we hem nog wel eens gezien op zijn fiets maar er is nooit meer iets gebeurd.

Ma heeft me een keer verrast met een reis naar Hamburg, ergens halverwege de 80-er jaren. We zijn toen vanuit Zerf naar Hamburg gereden terwijl Jan en Elly en de kinderen in Zerf verbleven. Aangekomen in Hamburg wist ma, zonder eerder in de stad te zijn geweest, te vertellen waar bepaalde straten en bedrijven waren, puur uit de verhalen die ik haar verteld had. Ze wist beter de weg dan ik. Zo hebben we de ABC Strasse bekeken. De bakkerij waar ik mijn broodbonnen verdiende was een hele grote stads bakkerij geworden. We zijn ook bij het meer geweest, en hier hebben we op zondagmorgen koffie gedronken. Ik vertelde haar zoals het hier in de oorlog was en ons verhaal wordt opgepikt door een ouder echtpaar. We komen aan de praat en ze vragen ons of we al een hotel hebben. Ja, die hebben we. Nou, ons huis staat leeg en daar mogen jullie logeren als jullie dat willen. En zo hebben we een weekje doorgebracht in een prachtige stadsvilla en hebben we de oorlogsjaren herdacht. Toen ik dit mijn schoonzoon vertelde zei hij meteen "Geen wonder, al ga je naar Moskou het maakt niet uit. Zelfs daar krijg jij altijd alles voor elkaar".

XII - Nawoord

Achteraf denk je, hoe heb ik dit toch allemaal overleefd. Het feit dat er geen enkele Duitser mijn officiële bestemming van Berlijn heeft ontdekt is ook opmerkelijk te noemen. Ook mijn vlucht pogingen na de bombardementen in Hamburg waren heel zwaar, ik heb hier echt veel geleden. Gelukkig heeft dit zich in de zomer afgespeeld want in de winterperiode had ik dit nooit kunnen overleven. Een mens kan veel ontberen en verdragen in zijn leven. Ik heb vele malen in gedachten afscheid genomen van familieleden en bekenden maar de levensdrift was vele malen sterker. Je kwam ook goede mensen tegen, die brachten dan weer moed en houvast in moeilijke periodes. Toen de oorlog was afgelopen werden we niet echt gewaardeerd bij thuiskomst. Van Nederlandse zijde hebben wij nooit ofte nimmer een geste van medeleven vernomen. Integendeel, als je een onderbroken studie wou voorzetten moest je gewoon weer opnieuw beginnen.

Gelukkig is dit tot heden ten dagen niet meer voorgekomen. Mensen begrijpen tegenwoordig niet meer wat vrijheid is. Tegenwoordig kan men alles bespreken of je het ergens wel of niet mee eens bent, dit is nu vanzelfsprekend. Toen was dat anders, iets wat mensen nu niet kennen.

Ondanks alles heb ik die jaren overwonnen. Advies: zorg ervoor dat je onder alle omstandigheden niet aan jezelf gaat twifelen, dat doen andere wel over jou. Met een goede hygiëne en een verzorgd uiterlijk heb je een streepje voor en dit helpt je in moeilijke situaties.

En als je mij vraagt, heb je er nog wat aan over gehouden? Dan zeg ik lachend dat ik die geestelijke afwijking altijd heb gehad. Nee, ik heb er altijd goed over kunnen praten, en dat heeft denk ik geholpen. In het begin had ik nog wel bepaalde dingen aangeleerd. Als ik in bed lag, en er vloog een vliegtuig over, dan schoot ik overeind en kleepte me snel aan. Ik was op dat moment heel scherp en overal op bedacht. Dit is later wel weer verdwenen.

In 2004 kwam er vanuit een overeenkomst tussen Engeland, Duitsland en Oostenrijk een compensatie regeling voor bepaalde dwangarbeiders. Er werd een financiële vergoeding verstrekt die bepaald werd door de duur en waar men gewerkt had. Ook ik kreeg een financiële vergoeding van wel 5000 euro in twee keer uitbetaald via een Zwitserse bank. Dat was toch een welkome opsteker na al die jaren van ontkenning.

Jan Meelker

Het heeft lang geduurd voor er erkenning kwam voor het lijden en de ontberingen die dwangarbeiders in Duitsland ondergaan hadden. Deze erkenning werd verwezenlijkt op 19 mei 1996 met de onthulling van het dwangarbeidersmonument in het Nationaal Oorlogs- en Verzetsmuseum in Overloon.

*Straks gaan we weer terug naar heden,
En hoe men 't wendt en keert of plooit,
Wij zullen veel moeten vergeven,
Vergeten echter doen we nooit*

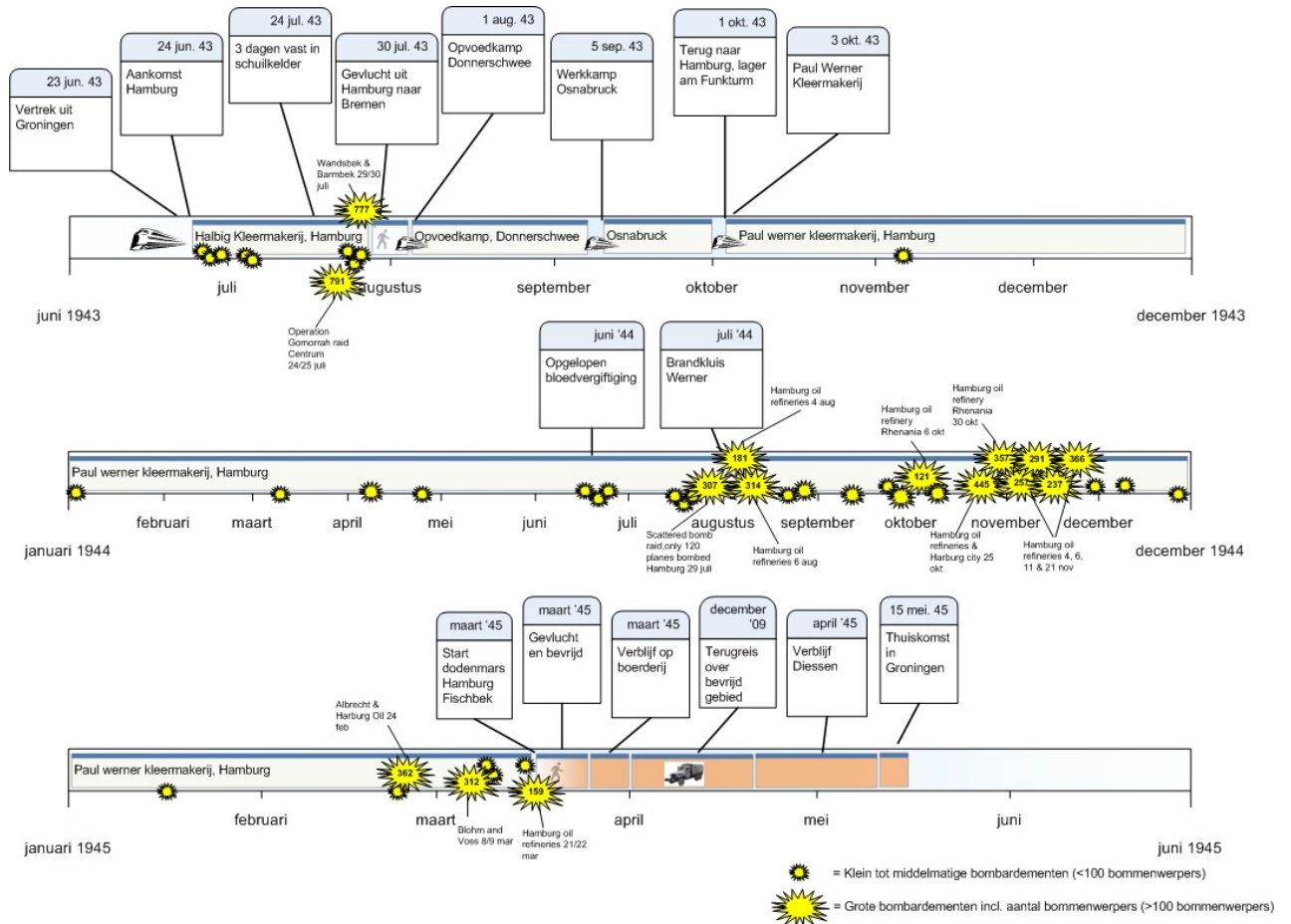
Wim de Vries

XIII - Bijlage

Hieronder de tijdslijn van de gebeurtenissen die Opa heeft meegemaakt van juni 1943 tot het einde van de oorlog. De gele explosies zijn bombardementen op Hamburg die geregistreerd zijn.

IOM International Organization for Migration
OIM Organisation Internationale pour les Migrations
OIM Organización Internacional para las Migraciones

19 maart 2004

German
Forced Labour
Compensation Programme
REMEMBRANCE, RESPONSIBILITY and FUTURE

Nederlands

De Internationale Organisatie voor Migratie (IOM) heeft de aanvraag die u in het kader van compensatie voor slaven- c.q. dwangarbeid bij de IOM heeft ingediend aanbevolen voor uitbetaling bij de Duitse stichting 'Herinnering, Verantwoording en Toekomst'. De stichting heeft deze aanbeveling binnen het Project Duitse Compensatie Dwangarbeid goedgekeurd (voor de details verwijst IOM u naar het bijgesloten besluit).

Als uw aanvraag is goedgekeurd door de Duitse Stichting in de categorie slavenarbeid, dan zal het bedrag dat u zal worden uitbetaald bestaan uit een eerste betaling van 75% van het bedrag toegekend voor slavenarbeid. Als uw aanvraag is goedgekeurd door de Duitse Stichting in de categorie dwangarbeid, dan zal het uitbetaalde bedrag bestaan uit een eerste betaling van 50% van het toegekende bedrag voor dwangarbeid. Het ligt in de bedoeling u een tweede bedrag uit te betalen. De hoogte van dit tweede bedrag is afhankelijk van de omvang van de nog beschikbare fondsen en het totaal aantal goedgekeurde aanvragen.

De volgende maximale bedragen zijn in de Duitse Stichtingsakte, de wet die de basis van dit programma vormt, vastgelegd:

Voor slavenarbeid verricht in een concentratiekamp, getto of een andere plaats van detentie, erkend onder de Duitse Stichtingsakte- EUR 7,669.38 (DM 15,000)

Voor deportatie en dwangarbeid voor een bedrijf / overheidsinstelling – EUR 2,556.46 (DM 5,000)

Voor deportatie en dwangarbeid in de landbouw – EUR 1,022.58 (DM 2,000)

Onder de Duitse Stichtingsakte is IOM verplicht iedere reeds eerder ontvangen vergoeding, die u van een Duits bedrijf wegens onrecht aangedaan tijdens de nazi periode heeft ontvangen in mindering te brengen op het bedrag dat u onder het Project Duitse Compensatie Dwangarbeid zult ontvangen. Indien van toepassing, wordt het in mindering gebrachte bedrag op het besluit aangegeven.

Indien u een aanvraag heeft ingediend als slavenarbeider, maar aan u een bedrag is toegekend wegens dwangarbeid, dan betekent dit dat IOM geen bewijs heeft kunnen vinden in uw aanvraag of in de diverse archieven, waaruit blijkt dat u slavenarbeid zou hebben verricht in een concentratiekamp, getto of een andere plaats van detentie erkend onder de Duitse Stichtingsakte.

Op bijgaand Besluit wordt toegelicht in welke categorie uw aanvraag valt en op welke basis uw aanvraag is toegekend. Daarvoor worden de volgende codes gebruikt:

R-EVI – de aanvraag is toegekend op basis van het door u in uw aanvraag toegezonden bewijs.

R-ITS – de aanvraag is toegekend op basis van bewijs dat IOM heeft verkregen van de International Tracing Service in Bad Arolsen, Duitsland.

R-BEG – de aanvraag is toegekend op basis van bewijs dat IOM heeft verkregen van Duitse autoriteiten onder de federale schadeloosstellingsprogramma's (BEG).

R-FAR – de aanvraag is toegekend op basis van bewijs dat IOM heeft verkregen uit Duitse Archieven.

R-OTH – de aanvraag is toegekend op basis van bewijs dat IOM heeft verkregen uit niet-Duitse archieven.

R-CRD – de aanvraag wordt gezien als geloofwaardig op basis van de totale beschikbare informatie

Indien u van mening bent dat het besluit of het aan u toegekende bedrag niet juist is, dan heeft u het recht bezwaar aan te tekenen bij de IOM Appeals Body in Genève.

Reference No: L.0000118401

Issue Date: MAY 18, 2005

Send To:

MEELKER, JAN
BURGERMEESTER MEYSSTRAAT 44
S. HERTOGENBOSCH 5236 A.E.
NOORD-BRABANT
NETHERLANDS

Ordered By:

INTERNATIONAL ORG FOR MIGRATION
GERMAN FORCED LABOUR COMPENSATION
CASE POSTALE 71 CH-1211 GENEVA 19
SWITZERLAND

Beneficiary:

JAN MEELKER
IOM Claim Number: 1296672

Bene Acct Info:

Amount: EUR *****1,278.23
Cheque No: 028982202

Batch: 77539
Seq: 00021
ICN No. 0018312

Details of Payment:

BERICHTGEVING VAN UITBETALING (tweede termijn)
Project Duitse Compensatie Dwangarbeid

Toekenning voor Dwangarbeid / Slavernij

Toegekend bedrag: DEM 5000.00 (EUR 2556.46)

Eerder ontvangen compensatie van een Duits bedrijf
of het Oostenrijkse Verzoeningsfonds dat wordt afgetrokken
van het toegekende bedrag: DEM 0.00 (EUR 0.00)

Netto toegekend bedrag: DEM 5000.00 (EUR 2556.46)

Eerste termijn bedrag reeds uitbetaald: DEM 2500.00 (EUR 1278.23)

Tweede termijn bedrag dat betaald wordt middels de
aangehechte cheque: DEM 2500.00 (EUR 1278.23)

Gelieve deze cheque onmiddellijk te innen na ontvangst.

THIS CHEQUE PAPER CONTAINS A GRAY WATERMARK AND GREEN BACKGROUND - DO NOT ACCEPT WITHOUT EITHER - HOLD TO LIGHT TO VERIFY WATERMARK

Pay against this cheque
To JAN MEELKER
IOM Claim Number: 1296672

Cheque No: 028982202
Client No: 83286
Date: MAY 18, 2005
Amount: EUR *****1,278.23

Account Payee (Only)

The Sum of ONE THOUSAND TWO HUNDRED SEVENTY-EIGHT AND 28/100 EURO *****

Payable at CITIBANK INTERNATIONAL PLC
NETHERLANDS BRANCH
FOR CRS A/C 266099971

For: CITIBANK IRL FINANCIAL SERVICES PLC
William Walsh
Authorized Signature

Or Order

Gebruikte bronnen:

- Het boek "Van Riga tot Rheinfelden" van Karel Volder. (Met behulp van citaten van honderdzestig ex-dwangarbeiders aangevuld met feitelijke gegevens wordt een beeld gegeven van de ervaringen van in Nazi-Duitsland te werk gestelde Nederlanders)
- De website van de "Documentatiegroep '40-'45":
http://www.documentatiegroep40-45.nl/dwangarbeid_oud/indexdutch.htm
- De website van het verzetmuseum te Amsterdam:
http://www.verzetmuseum.org/tweede-wereldoorlog/nl/themas/affiches,werken_in_duitsland
- "Bombing of Hamburg" Wiki pagina:
http://en.wikipedia.org/wiki/Bombing_of_Hamburg_in_World_War_II

Overige informatie (in het Duits):

- <http://www.geschichtswerkstatt.lurup.de/Veranstaltungen.htm>
- <http://www.zwangsarbeit-in-hamburg.de/>